

Марія Чумарна

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти

(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН
2026

УДК 811.161.2(075)

Ч-90

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 26.01.2026 р. № 111)

Підручник створено за Типовою освітньою програмою,
розробленою під керівництвом О. Я. Савченко.

Чумарна М. І.

Ч-90 Літературне читання : підручник для 4 кл. закладів
загальн. серед. освіти : у 2-х ч. Ч. 2. / М. І. Чумарна.
— Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2026. — 96 с. : іл.
ISBN 978-966-10-9211-1

Зміст підручника відповідає Державному стандарту
початкової освіти та Типовій освітній програмі, роз-
робленій під керівництвом О. Я. Савченко.

Для учнів та учениць 4 класу.

УДК 811.161.2(075)

*Охороняється законом про авторське право. Жодна частина цього видання
не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Завантажуйте безкоштовний інтерактивний додаток,
використовуючи детальну інструкцію, за посиланням:

<https://edodatok.com/9211-1/>

ISBN 978-966-10-9211-1

© М. І. Чумарна, 2025
© Навчальна книга – Богдан, виключна ліцензія
на видання, оригінал-макет, 2026

Дорогі четвертокласники та четвертокласниці!

Вітаємо вас на сторінках другої частини підручника «Літературне читання», де ви продовжите мандрівку книжковим світом.

Тут на вас чекають фантастичні історії та захопливі пригоди, у які ви поринете разом із героями відомих книг.

Ви ознайомитеся з творами видатних українських письменників та поетів. Сподіваємось, що вірші, оповідання та казки, які ви прочитаєте у цій частині підручника, розбудять вашу уяву та надихнуть на створення власних цікавинок.

Щасливої мандрівки!

Умовні позначення

— читаємо виразно

— працюємо творчо

— дискутуємо

— запам'ятовуємо

— досліджуємо

— працюємо в парах,
групах

— виконуємо завдання;
відповідаємо на запитання

— словничок

— використовуємо інтернет-джерела

ФАНТАСТИЧНІ МАНДРІВКИ У СВІТІ ЧУДЕС ТА КОСМОСІ

Зове вона тебе з усіх доріг:
Егей, вертай додому, мандрівниче!
Милішої ніхто знайти не зміг,
Ласкавіше тебе ніхто не кличе,
Як ця зоря, як цей земний поріг!

ДИВА ТРАПЛЯЮТЬСЯ

Напевно, ти вже знаєш, що дива трапляються лише з тими, хто у них щиро вірить і вміє побачити казкову красу в усьому довкола.

Прочитай уривок із повісті Марії Чумарної «Птах, що співає на щастя» за мотивами п'єси Моріса Метерлінка «Синій птах». Її герої — брат Олесик і сестричка Оля — живуть в убогій хатині, але мають неймовірно багаті серця.

ДІАМАНТ ФЕЇ ДАРИНИ

Уривок із повісті

— Трісь-трісь-трісь! — щось спершу голосно зашурхотіло, а потім раптом бабахнуло за вікном. Вікна спалахнули яскравими бризками світла — і діти, не змовляючись, кинулись до підвіконня.

Звісно, це був феєрверк, якого вони з таким нетерпінням чекали. Бо ж сьогодні Новий рік! Діти давно повечеряли, з'їли цукерки, які їм подарували тато з мамою, і змушені були лягти в ліжку.

Їхня невеличка хатина притулилася під лісом на околиці великого міста. Через дорогу виднілися багаті будинки за високими огорожами, освітлені яскравими вогнями. Феєрверк шипів, крутився, розбризкував по всьому небу яскраві кульки, і дітям здавалося, що навіть крізь гучну музику вони чують щасливий сміх дітей, які зібралися довкола височенної ялинки в саду. Вони бачили вчора, як у двір навпроти заїжджала величезна вантажівка, і густі ялинові гілки замітали дорогу...

— Олю, як ти думаєш, які подарунки нині отримають ті діти? — запитав Олесик у меншої сестрички.

— Не знаю. Може, нові планшети... — зітхнула дівчинка.

— От сказала — планшети! — засміявся Олесик. — Думаю — щось крутіше...

— Краще спробуймо вгадати, що вони їстимуть на вечерю! — запропонувала Оля.

— Напевно, у них буде величезний торт...

— І море апельсинів...

— І мандаринок!

Діти так бурхливо почали перелічувати всі смаколики, які їм хотілось би спробувати на язичок, що не почули, як у двері хтось тихо постукав. Вдруге постукали так голосно, що вони метнулися в ліжечка і з головою накрилися ковдрами.

Стало дуже-дуже тихо...

Діти легенько сопіли під ковдрами, а потім заспокоїлись — і вже почали дрімати...

Раптом двері тихо рипнули й відчинилися. Оля з Олесиком обережно піднялися з подушок — і знову втиснулися в них голівками. Хтось стояв на порозі, спираючись на **костур**. Довгий зелений плащ закривав маленьку згорблену постать, а на голові виразно виділявся червоний капелюшок.

Діти завмерли на ліжках, а та непрохана гостя раптом запитала:

— Чи є у вас співуча трава або синій птах?

— Трава є, але вона не співає, — здивувався Олесик.

— А в Олесика є клітка з пташкою! — повідомила Оля.

— Та я її не віддам, бо вона моя! — твердо сказав хлопчик.

— Звичайно, що твоя, — погодилась бабуся. — Дозволь тільки глянути на неї!

Діти вказали на клітку, прикріплену біля вікна. Гостя підійшла до неї й почала уважно розглядати.

— Мені ваша пташка не підходить — не досить синя, — розчаровано сказала вона. — Ви повинні знайти справжню синю пташку. Якщо без співучої трави можна обійтися, то без птаха — ні.

— Але ж ми не знаємо, де його шукати! — вигукнув Олесик.

— І я не знаю... Та моя внучка важко захворіла і без синього птаха не одужає.

— А що ж у неї болить?

— Невідомо. Але вона захотіла бути щасливою... Діти здивовано презирнулись.

— Ви знаєте, хто я? — нарешті запитала старенька.

Олесик спробував придивитись до її обличчя, затіненого капелюшком, а Оля сказала:

— Голосом ви нагадали нашу сусідку — бабусю Одарку.

— Яка Одарка? — сердито хмикнула стара. — Я — справжнісінька фея Дарина! Ну, мені треба йти. А ви чимшвидше одягайтесь і вирушайте на пошуки синього птаха!

— А ви не підете з нами? — здивувався Олесик.

— Ніяк не можу, бо у мене на плиті кипить юшка, яку щогодини треба помішувати...

Оглянувши кімнату, фея раптом спитала:

— Вам куди зручніше вийти — через стелю, вікно чи комин над каміном?

— А може, простіше вийти через двері? — несміливо запитав Олесик.

— Яка нудна звичка — ходити через двері! — розгнівалась фея. — Ми вийдемо сюди! — вона вказала пальцем на вікно. — Хутко збирайтесь!

Діти швидко вдяглись і раптом виявили, що їхні єдині зимові черевики, котрі стояли біля каміна, були зовсім мокрими.

— У нас нема взуття! — забідкалась Оля.

— Це не біда! Я дам вам чарівну шапочку... До речі, а де ваші тато і мама?

— Мама сьогодні працює на кухні в отих багатіїв, що живуть через дорогу. А тато рано ліг спати, бо йому вранці йти у першу зміну на роботу...

— А бабуся і дідусь?

— Вони померли...

— А братики і сестрички? У вас вони є?

— Були, але теж померли... — зітхнув Олесик.

— А ви хочете їх побачити?

— Звичайно! — в один голос вигукнули діти. — Покажіть нам їх зараз!

— Я ж не ношу їх у кишені, — відповіла фея. — Але коли ви потрапите в Країну Спогадів, то

обов'язково всіх зустрінете! А що ви робили, коли я постукала у двері? — раптом змінила вона тему розмови.

— Ми уявляли, що їмо смачні торти та різні смаколики, як ті діти у багатому домі.

— А у вас є торти? Де ваші торти і смаколики?

— У палаці багатих дітей... Погляньте, як там гарно!

Олесик схопив фею за руку і потягнув до підвіконня. Фея виглянула у вікно.

— Це ж не вам гарно і не ви їсте торти!

— Але ж нам звідси майже все видно!

— І ти не ображаєшся?

— За що?

— Що ті багаті діти все мають і не діляться з тобою...

— Вони ж багаті... Поглянь — знову феєрверк! Як гарно!

— У вашому домі зовсім не гірше, — хмикнула фея.

— Та куди там! У нас не так яскраво, нема таких смаколиків...

— Ти просто не бачиш усього...

— У мене чудовий зір! Кращий, ніж у тата! — вигукнув Олесик.

— Зараз я покажу тобі, як ти бачиш, — буркнула фея. — Ось якою ти бачиш мене?

— Ну, у вас на голові червоний капелюшок...

— Я не про одяг запитую. Скажи про мене: я молода і красива чи, може, стара та огидна? Га? Мовчиш? Може, я стара і горбата?

Діти соромливо мовчали. Їм так не хотілось образити бабусю!

— Ну, горб у вас зовсім не великий... — тихо промовив Олесик.

— Глянувши на твій вираз обличчя, можна подумати, що він завбільшки з гору. Може, і ніс у мене довгий та гачкуватий, а ліве око якесь приплюснуте?

— Та ні... — Олесик геть розгубився. — А хто вам так приплюснув те око?

Фея не на жарт розлютилася.

— І ти не бачиш, як синіють мої прекрасні очі? І золотіє чудове довге волосся? — вона висмикнула з-під капелюшка жмутик сивого волосся.

— Та бачу декілька...

— Декілька? Цілі снопи, копиці золотого волосся! Невже ти такий самий сліпець, як і інші люди?

— Ні, ні, я дуже добре бачу...

— На щастя, я завжди ношу з собою те, від чого спалахують людські очі. Ось: що це я витягаю з торбинки?

— О, гарненька **брунатна** шапочка... Що це так блищить на ній?

— Це великий діамант, що допомагає людям відкрити очі... Коли надінеш шапку на голову, його треба трішки повернути ліворуч. Діамант тоді натисне на непомітний горбик, який є у кожного на голові, і тоді ти зможеш бачити по-справжньому.

— А це не боляче?

— Ні, він же чарівний. Ти одразу побачиш те, чого люди не бачать очима: наприклад, душі Хліба, Води...

— А душу Цукру теж видно? — поцікавилась Оля.

— Ну, звичайно! Не люблю, коли запитують дурниці... Душа Цукру не більша за душу Води чи Перцю... Отже, я дала вам усе, що маю, аби ви розшукали синього птаха. Можливо, перстень-невидимка чи літаючий килим стали б у пригоді більше, але я загубила ключа від скрині, в якій вони заховані... Ага, ледь не забула! Якщо діамант триматимеш ось

так і трішки повернеш, можеш побачити минуле. А якщо повернеш ще трохи — зможеш зазирнути в майбутнє. Це дуже цікаво!

— Тато забере в мене цю шапочку, — зітхнув Олесик.

— Не забере! Вона невидима, поки в тебе на голові... Хочеш спробувати?

Фея дбайливо одягла шапочку хлопчикові на голову.

— Повертай діамант! Раз... і ще...

Ах! Що сталося! Не встигла фея договорити — тієї ж миті хлопчик опинився в казковому просторі власної кімнати. Її стіни освітилися, вікна засяяли, старі меблі стали схожими на ті, що він бачив у музеї. Старовинний годинник на стіні весело підморгнув і привітно відчинив свої дверцята. З них повистрибували барвисті Години, що дружно кинулись у танок, тільки-но почала лунати музика в годинниковому механізмі.

— Хто вони, ці красиві панночки? — вражено запитав Олесик.

— Це Години твого життя: вони радіють, що стали вільними хоч на короткий час...

Услід за Годинами в кімнаті з'явилися якісь чудернацькі гості: одні поважно ходять, інші вистрибують та витанцювують. Якийсь дивак із собачою головою ледь не збив Олесика з ніг і кинувся його обнімати:

— Добридень, добридень! Нарешті я можу з тобою говорити! Кажі мені, чого ти від мене хочеш: може, я перекинуся через голову? Пострибаю на двох ногах?

— Хто це? — здивувався Олесик, відштовхуючи від себе набридливого дивака.

— Ти не впізнаєш душу свого собаки Тулька? Ти її визволив...

— Я тебе люблю! Як добре, що ти нарешті почувеш мене! — продовжував Тулько. — Як я мріяв, щоб ти колись почув і зрозумів мене! Я все для тебе зроблю...

Поки душа Тулька вистрибувала довкола Олесика, до Олі, що вражено спостерігала за всім, підійшла чепурна пані, простягла їй руку і сказала:

— Ви сьогодні чарівна!

— А це хто? — здивувалась Оля.

— Це душа вашої кішки Матильди!

— І я поцілую свою пані, і я поцілую! — Тулько відсторонив Матильду й кинувся цілувати руки своїй маленькій господині. — Я всіх-всіх поцілую і налякаю кішку!

— Я вас не знаю, пане, — холодно мовила Матильда й відійшла вбік.

Раптом у крані почулося якесь шипіння — і з цівки води випурхнула панночка в блакитному вбранні. А вслід за нею із глечика з молоком, який зачепив Тулько своїм хвостом і розлив по столу, випливла бліда панночка в білій сукні.

— Підійди до них — це душі Води і Молока, — фея лагідно підштовхнула Олю назустріч білій панні. Поки дівчинка підходила до Молока, просто з цукернички, що стояла на столі, вивалився кругленький білявий хлопчик і підбіг до Олі.

— Привіт! Я сподіваюсь, що ти рада мене бачити!

— А ти хто?

— Душа твого улюбленого Цукру! — сказав хлопчик і солодко поцілував дівчинку в щічку.

Оля захоплено присіла від солодкого поцілунку. Аж раптом нічна лампа тричі блимнула й згасла. А кімната спалахнула сліпучим сяйвом — і всі відразу побачили білу панну, огорнуту блискітливим промінням. Вона була наче у сні — стояла рівно, без руху, тільки складки її довгої сукні переливались у повітрі веселковими хвильками.

— Це Королева... — прошепотів Олесик, забувши про всіх інших гостей.

— Свята Діва... — тихенько сказала Оля.

— Це — саме Світло... — прошепотіла фея.

Діти аж тепер помітили, що вона раптом зі старої бабусі перетворилась на прекрасну жінку з синіми очима та золотим волоссям. Зелений плащ і червоний капелюшок аж світилися, наче їх обсипали самоцвітами.

Душа Світла немов пробудила зі сну всі кімнатні речі — на кухні задзеленьчали каструлі та сковорідки, дверцята шаф порозчинялись...

І раптом двері сусідньої кімнати різко грюкнули!
— Тато! — шикнув Олесик і підштовхнув сестру до ліжечка.

Гості заметушились, шукаючи свої місця.

— Поверни діамант! Зліва направо! — сказала фея. — Не так швидко! Вони ж не встигнуть повернутися...

Олесик повернув діамант — і просто посеред кімнати відчинились невидимі двері. Всі гості кинулись туди, намагаючись пробігти крізь них і вскочити у своє тіло. Двері почали знову змикатися дуже швидко, гості панічно штовхались, але що більше вовтузились — то повільніше проходили крізь портал часу.

Пес Тулько став осторонь і зашепотів до кішки Матильди, котра примруженим оком спостерігала за всім, що відбувалося:

— Я дуже щасливий, що не встигну повернутися в мовчання. Портал зачиняється надто швидко!

— Я теж, — зітхнула кішка. — А це дуже небезпечно?

— На жаль, — сказала фея, — я не встигла вам повідомити, що кожен, хто зостанеться і заприятелює

з дітьми, все одно повернеться у своє тіло наприкінці подорожі... А подорож може видатися не дуже простою! Чи кожен з вас до неї готовий?

— А хто не заприятелює? — запитала кішка.

— Тоді, можливо, не варто подорожувати, якщо сумніваєтесь...

— Ходімо, повернемося у **портал**, — сказала псові кішка. — Навіщо витрачати сили, якщо пригода скінчиться, лиш розпочавшись?

— Нізащо! Я так хочу дружити зі своїм господарем, говорити з ним, допомагати...

— Йолоп... — прошипіла Матильда.

Двері посеред кімнати раптом зникли разом із частиною гостей. Біля столу на кріслі сидів Хліб і гірко схлипував, бідкаючись, що не збирався кудись подорожувати, що його силоміць розбудили і він дуже розгублений...

Молоко зомліло від несподіванки, і Вода бризкала на нього, намагаючись привести до тями. Вогонь, що недавно вискочив з каміна, зараз метався по хаті й обпікав усіх своїм гарячим плащем. Цукор всівся на цукерничку і силкувався втиснутися в неї.

У двері кімнати постукали. Всі знову заметушились.

— Що за дурні, — презирливо сказала фея. — Страхополохи й дурні! Невже вам приємніше сидіти у глечиках, кранах, хлібничках і цукерничках, ніж мандрувати разом з цими чудовими дітьми? Дякуйте долі, що хоч раз дала вам можливість відчутти себе чимось живим у цьому світі! А ти, Світло, чому мовчиш?

— Я заприятелюю з дітьми і радо піду з ними, куди мені дозволено йти, — відповіло Світло, усміхаючись.

— От і добре! Часу для відступу в нас нема. Ти, Тулько, не дражни Матильду. А ти, Вогню, тримайся від усіх на відстані. Воду я попрошу тримати себе в берегах і не розтікатися.

Знову почувся голосний стукіт у двері.

— Ходімо! — рішуче сказала фея. — Ти, Хлібе, візьми клітку для синьої пташки. В дорозі відповідатимеш за неї.

Вона швидко зняла клітку з пташкою, що висіла над вікном, і подала Хлібові.

Наступної миті вікно витягнулось і відчинилось, наче двері. Всі кинулися в прохід.

У кімнаті стало темно. Коли тато відчинив двері, там усе було, як завжди.

— Сплять, — промовив він і зачинив двері...

Марія Чумарна

Обговоріть, чи може людина мандрувати в часі та просторі. Чи можуть з нею траплятися різні дива? І чи насправді всі речі мають свої невидимі образи й характери?

Завдання на вибір

1. Назви речі, які тобі хотілося б «оживити» в цій історії. Опиши, якими ти їх собі уявляєш.
2. Поміркуй і продовж сюжет.
3. Напиши коротеньку фантастичну оповідку про мандри в часі та просторі.

Відшукай у тексті незрозумілі слова. Спробуй їх пояснити, скориставшись тлумачним словником.

ПОДОРОЖІ ТА МАНДРІВКИ

Люди завжди хотіли пізнавати світ, в якому вони живуть, розкривати для себе нові таємниці, гартувати силу, утверджувати добро і правду на Землі.

А найдавнішими мандрівниками були герої казок.

ЯК ІВАН ДО СОНЦЯ ХОДИВ

Українська народна казка

Жив колись на світі парубок Іван. Був він небагатим, то й пішов до пана найматися. Пан прийняв його до стайні коней доглядати. А інші конюхи, що в стайні працювали, незлюбили того парубка. Вибрали йому найгірших коней. І хоч як Іван не старався — ті коні не тішили око своєю чистотою. Та ще й конюхи робили прикрощі Іванові: потай посипали його коней пилюкою, аби пан завжди лаяв хлопця і називав ледацюгою. Гірко стало Іванові. Прийшов він до стайні, сів біля свого лошака та й зажурився. А той лошак його і питає:

— Чого сумуєш, приятелю?

— Як же мені не сумувати, коли пан знову побив мене за те, що мої коні брудніші за інших!

— Не журися, я тобі пораджу. Відріж трішки волосся з моєї гриви, зроби щіточку та почисть нею коней.

От зробив так Іван — і його коні аж засяяли! Тепер пан побив інших конюхів.

Якось погнали ті конюхи коней на річку купатися та зустріли там стару-престару бабу. От вона і питається, хто це їх так б'є, що синці видно. Ті конюхи й сказали, що пан б'є, бо їхні коні брудніші за Іванових.

— Купіть мені червоні чобітки — то я вам допоможу, — каже баба.

От принесли вони бабі чоботи, а вона й каже:

— Шепніть своєму панові, що Іван може дізнатися, чому Сонце так весело сходить і сумно заходить. Він піде світ за очі й не повернеться.

От набрехали конюхи панові, він і наказав Іванові йти до Сонця. Знову поділився Іван своїм горем із лошаком, а той і каже йому: «Не журися, підемо до Сонця».

Та й пішли. Ідуть та й ідуть, на третій день доходять до двох берестів, котрі зчепилися гіллям та б'ють один одного так, аж листя сиплеться. Побачили парубка — і питають, куди він іде.

— До Сонця: хочу дізнатися, чому воно вранці весело сходить, а увечері сумно заходить.

— Спитай його, доки ми тут битися будемо!

Пішли далі. День ідуть, другий, третій — стрічають жінку, що виганяє з терну каченят.

— Куди ідеш, парубче?

— До Сонця!

— Спитай у нього, доки мені ще виганяти з терну каченят.

Ідуть далі день, другий, третій. От приходять до річки, через яку золотий міст перекинuto. Тільки ступили на нього — а риба з води кричить:

— Куди ідеш, парубче?

— До Сонця!

— Спитай, доки я ще буду тримати міст на своїх плечах!

Перейшли річку й опинилися під височенною горою. Три дні піднімалися на ту гору і нарешті прийшли до кришталевого палацу. До

них вибігла жінка в рожевій хустині — то була Сонцева мати.

— Ой, тікайте звідси, бо як мій син прийде на обід — то від вас залишиться лише жменька попелу!

Іван розповів їй, яке лихо привело його до Сонця. От вона заховала їх під лаву. Коли це вкочується Сонце.

— Людський дух чую, — каже.

— Та ні, то тобі здалося.

От поки Сонце обідає, мати й говорить:

— Цієї ночі снилось мені, що якийсь дивний чоловік питає у мене: чому Сонце вранці весело сходить, а увечері сумно заходить? А я й не знала, що йому відповісти.

Сонце засміялося:

— Я весело сходжу, бо далеко бачу. Як тільки вийду — із синього моря виринає чарівна красуня. Вона до мене усміхається — і я радію, кличе мене — я йду і цілий день милуюся нею. Увечері дівчина ховається в морі — і мені стає сумно.

Мати ще питає:

— А доки будуть битися ті два берести, що при дорозі?

— То не берести, а два брати. Б'ються вони вже тисячу років і ніколи не перестануть битися. Бо дуже знущалися над своїми рідними: на старість їсти не давали, сорочок не прали, а перед смертю вигнали слабих на зелену пашу.

— І ще мені приснилася жінка, що виганяє каченят із терну.

— То не каченята, а її діти. Вона їх погубила: їстоньки не давала, спатоньки не клала, сорочечок не прала. Буде їх доти виганяти, поки я не згасну на небі.

— А що ж то за риба, що золотий міст тримає? Доки його триматиме?

— Триматиме доти, поки не скине у річку першого подорожнього, що ступить на міст.

Пообідало Сонце, поцілувало матір і рушило далі. Іван з коником вилізли з-під лави. Подякували Сонцевій матері і пішли собі. Приходять до річки і чують голос риби:

— Що сказало Сонце?

— Мовчи, — шепнув кінь, — скажеш тоді, коли міст перейдемо.

Перейшли міст — Іван і каже рибі:

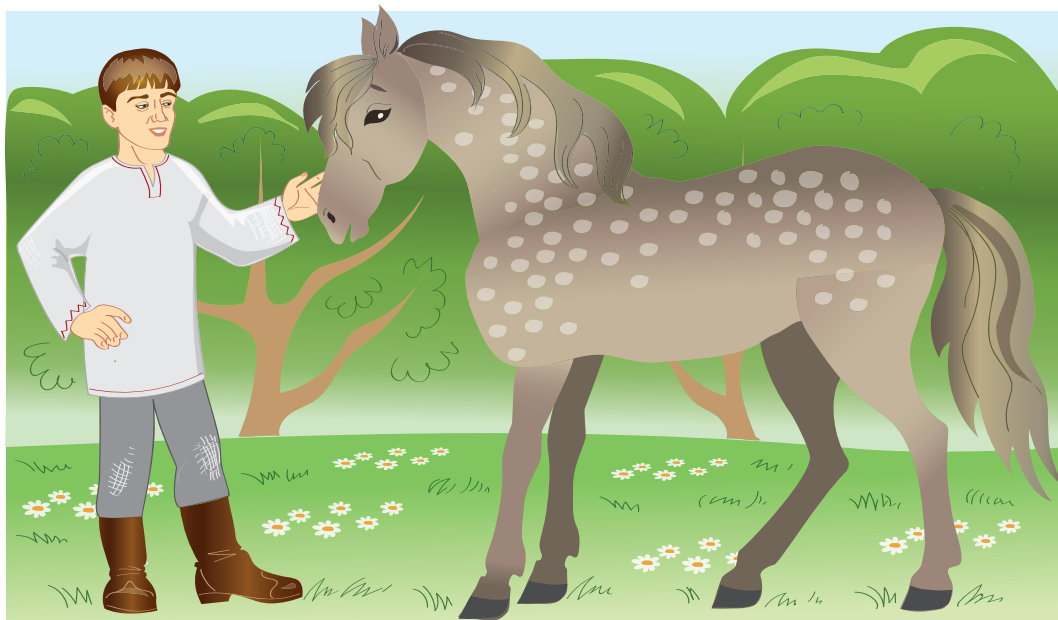
— Триматимеш міст доти, поки не скинеш першого подорожнього в річку.

— То це ж ти і був тим першим подорожнім! — забідкалася риба.

Прийшли до жінки, що каченят із терну виганяє, до берестів, — переказали їм, що Сонце сказало. Повернувся Іван до пана, розповів йому, чому Сонце так весело сходить, а сумно заходить.

— Можеш далі у мене служити, — каже пан.

— Та ні, не буду я більше служити. Пора мені женитися.

Прийшов до свого коня і радиться з ним, як би засватати ту дівчину, про яку Сонце казало.

— Візьми із собою пилку, сокиру і мотуз, — каже кінь.

Сім днів та сім ночей ішли вони до моря. Тут Іван збудував таку гарненьку хатку, що в ній і цар не посоромився б жити.

— А тепер, — каже кінь, — прив'яжи до дверей мотузку і заховайся в куцах. Кінець мотузки добре тримай. Як дівчина зайде — смикни, двері зачиняться, а ти підходь, тримаючись за мотузку.

От коли Сонце зійшло — із моря вийшла дівчина, і така гарна — що ні в казці сказати, ні пером описати. Зайшла вона в хатку. А Іван сіпнув за мотузку і зачинив за нею двері. Дівчина злякалася і стала просити:

— Пусти мене!

— Ні, рибонько, не пущу: маєш мені за дружину стати.

— Мене любить Сонце, і я маю любити його.

— Я теж люблю Сонце і буду йому вірним.

— Коли так — бери мене за руку і веди до нього, нехай нас благословить.

Побралися вони і живуть щасливо донині. Щоранку стоять на березі моря і зустрічають Сонце, а увечері його проводжають.

До якого виду належить ця казка: чарівних, героїчних чи соціально-побутових?

- Чому Іван вирішив мандрувати до Сонця?
- Як ти уявляєш собі таку мандрівку?
- Які таємниці тобі хотілось би дізнатись у Сонця?

Обговоріть, що, на вашу думку, людині знати найважливіше.

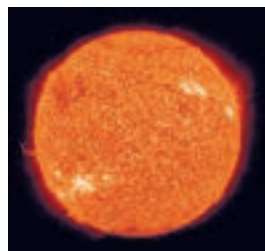
Напиши вірш або казочку про свою мандрівку до Сонця.

ЗІРКА НА ІМ'Я СОНЦЕ

Ця зірка народилася багато мільярдів років тому, але за космічними мірками вона ще дуже молода. Діаметр Сонця в 1,3 мільйона разів більший за діаметр Землі, маса — майже в 300 000 разів!

Поверхня нашої зірки розігріта до +6000 градусів за Цельсієм. Сонце постійно викидає у простір не тільки промені світла та радіопрмені, а й потоки розрідженої плазми.

Із книги «Планета Земля»

Прочитайте прислів'я. Як ви його розумієте?

У ніч найтемнішу про сонце пам'ятай.

ПОЧИНАЙ МАЛЮНОК СОНЦЕМ

Малювати сіла Ліза,
та бере її одчай,
бо у голову не лізе,
чим малюнок розпочать!..
Довго думала-мудрила,
аж затерпла голова!
І раптово зрозуміла:
«Треба сонце малювать!
Починати сонцем буду!
Буде сонце — і за мить
враз до нього звідусюди
все на світі заспішить!..»
Так і сталось, як гадалось:
вийшло сонце з-під руки —
і до нього позлітались
і комашки, і пташки,

а за ними —
трави й квіти,
буйні зарості дерев,
а за ними —
вийшли звідкись
справжня лань і навіть лев!
А за ними — люди й люди:
і дорослі, і малі!
Всі вітають сонце любо
і танцюють на землі!..
Як ти думаєш, про що це
в цьому вірші я сказав?
Щоб і ти, мій друже, сонцем, —
чуєш? — сонцем,
тільки сонцем
всі малюнки починав!

Анатолій Костецький

Яка головна думка вірша?

УКРАЇНСЬКИЙ РОБІНЗОН

У 1918 році в Україні йшла війна проти російських військ, які хотіли знищити новостворену Українську Народну Республіку. Українські видавництва у той час друкували книжки, які піднімали героїчний дух молоді. Однією з них стала книжка під назвою «Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові».

Про моряка, який внаслідок корабельної катастрофи опинився на безлюдному острові й прожив там багато літ, було написано чимало історій. Найбільш знаменитою стала книга Даніеля Дефо «Пригоди Робінзона Крузо».

А молоді й талановиті люди — Ігор Федів та Валентин Отамановський (Вал. Злотополець) — вирішили написати твір про українського лицаря, який за жодних, навіть найважчих, обставин не втрачає віри в Бога і любові до Батьківщини.

Микола був відважним козаком, бився з ворогами, потрапив у полон і провів багато часу в турецькій неволі. Втік, пробрався на судно, яке згодом розбилося в морі, проте вижив лише він. І знайшов у собі сили облаштувати своє життя на безлюдному острові.

Цю книгу автори присвятили пам'яті друзів, які поклали свої голови в бою під Крутами. Триста юнаків-студентів тоді стали на захист України в нерівному бою.

Сподіваємось, тобі сподобається герой Микола, і ти захочеш прочитати книжку повністю. А зараз — ознайомся з уривком із повісті, в якому розповідається, як почалося життя українського робінзона на безлюдному острові.

ЖИТТЯ ТА ДИВОВИЖНІ ПРИГОДИ КОЗАКА МИКОЛИ НА БЕЗЛЮДНОМУ ОСТРОВІ

Уривок із повісті

Перед ним розкинувся острівець милі на дві завширшки і чотири завдовжки. Непролазний, дикий праліс вкривав значну його частину. Ніде не було видно осель, нізвідки не підіймався дим. Скільки не напружував Микола зір, ніяк не міг відшукати ознак людського життя. І тут підігнулися йому ноги, в німому відчаї притулився до скелі.

— Острів! Безлюдний острів!.. — шепотів він ледве чутно.

І згадалися Миколі ті хвилини, як іще малим хлопчиком бігав зеленими луками, як забавлявся в гурті друзів: насипав вали, дерев'яною шаблюкою зводив січі. А потім, стомлений, убігав до хати й розказував матері, як то вони рубалися, як в Андрійка зламалася шабля, як списом шкіру здерли з руки.

Згадав оце все Микола, й жаль охопив за ріднею, за товариством. Чи вернеться він коли до них? Чи тут і загине?

Відчував, як до очей підступили сльози. Довго-довго сидів отак непорушно Микола. І незримі нитки слалися з далекої землі до любої вітчизни. Він посилав туди всю свою любов і безмежну тугу.

«Мабуть, довго мені доведеться тут прожити, — подумав нарешті тужно. — А може, й вікуватиму тут на цьому острові. Треба тепер відшукати хоч печеру, яка б захистила від хижаків та холоду».

І він, спустившись з гори, розпочав пошуки, але, крім кам'яних скель, нічого не знайшов. Аж наприкінці при одній, як мур, стрімкій скелі побачив невеличку заглибину з вузькою щілиною. «Ось тут буде моя домівка!» — подумав Микола.

«Якби мати лопату й **кайло**, — міркував він далі, — то таку б видовбав печеру — хоч куди! Або хоч би шаблюка! Та, крім рук, нічого сінько немає, а руками не будеш довбати скелі; треба щось вимудрувати».

Узяв спочатку гострий камінь, що лежав під ногами, почав довбати ним, та нічого з цього не вийшло. Аж врешті таки придумав. «Ось ці дерева зарадять моему лихові: викопаю їх із корінням та й посаджу перед щілиною. А як розростуться, то наче стіною захистять мене. І спати вже можна спокійно, і ховатись од буревію. А згодом, може, щось краще знайду...»

Не гаючи часу, взявся Микола до роботи. Руками викопував дерева, й хоч нелегко йому доводилось, але надвечір вже лежало перед печерою кілька. Змучений, обтер піт із чола й пішов напитися. А що вирішив до вечора посадити кілька дерев, то про спочинок не було й думки. Тепер почав руками рити ями. І хоч добре нагрів собі чуба, проте ввечері зеленіло п'ять дерев перед печерою.

Тим часом голод ізнову почав допікати, а тут тобі вже й ніч надходить. «Піти б мені на берег і вдруге підживитися устрицями, а то як ляжеш голодний, то й не заснеш як слід», — думав Микола. І хоч темно було, подався до моря. Прийшов на берег, а тут тобі лихо: хвилі залили мілину.

— Гай, гай! Це **приплив**, — зітхнув Микола, — нічого не вдієш, козаче, — вертайся й лягай спати голодний.

Та де тут лягати? Таки довелося примоститись на дереві. А щоб не скотитися з гілляки, прив'язався **очкурем** і заснув за мить.

Коли прокинувся вранці, відчув, як болить спина й нога, добре таки надавлена гіллякою. Але то був би не Микола, якби довго роздумував над тим, що в нього болить, і пішов на берег шукати устриць.

Цього разу вибрав іншу дорогу. Минув гущавину, перескочив через струмок і — праворуч росте кокосова пальма. Він бачив її в Африці не раз. Плоди, завбільшки як гарбузи чи дині, густо обсіли вершок дерева.

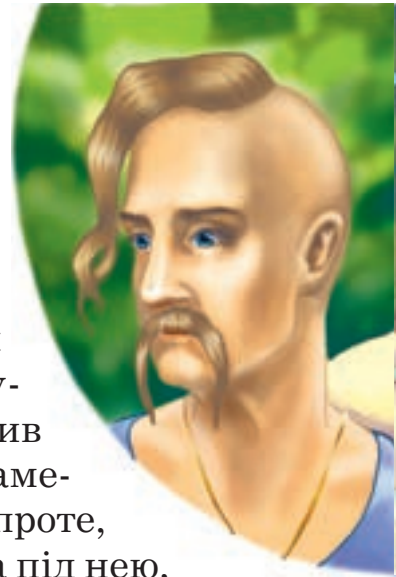
«Горіхами можна підживитися краще, ніж устрицями», — подумав Микола й довгою палицею збив кілька. Та як їх їсти: тверді, мов каменюки. Після довгих зусиль розбив, проте, гострим каменем. А тут тобі й друга під нею, міцна, мов панцир черепахи. Зате, розбивши її, знайшов усередині соковите зерно, смачне, як звичайний горіх, а в ньому — густий солодкий сік. І припав Микола до кокосових горіхів, як ведмідь до меду.

«Ну, хвалити Бога, що дав мені вже другу поживу, тепер і голод не страшний», — подумав він. І хоч ситий був, пішов таки на берег за устрицями. Багато їх нині не знайшов, зате, вертаючи до печери, побачив зариту в піску велику мушлю з гострими, як вістря, краями.

— От і за лопату буде мені, а то пальці таки здорово болять, — промовив, витягнувши мушлю з піску.

Незабаром знайшов він так само випадково рослину з волокнистим бадиллям, як у льону або коноплі.

«Може, що вийде з цього бадилля», — подумав козак. Нарвав його цілий оберемок, поскручував у в'язки, як коноплі, й поклав у воду мочити. За кілька днів, як зм'якло бадилля, вийняв в'язки і розклав сушити на сонці.

— От якби **терниця** тепер: витіпав би краще за бабу. Та ось цей костур, може, заступить її, — промовив Микола, заходжуючись працювати.

І диво: з твердого бадилля вдалося йому справді витіпати прядиво. Із прядива почав **сукати** нитки й, хоч були вони не такі міцні, як у мотузярів, все ж прив'язав ними до дрючка велику мушлю, яку знайшов напередодні. Отож випадок допоміг Миколі надбати коштовне знаряддя — лопату.

Робота з огорожею пішла тепер швидше. Дерево за деревом щораз густіше прикривали вхід до печери. А щоб іще краще його захистити, засадив Микола другий ряд дерев, переплівши їх гнучким гіллям, а відстань між рядами засипав землею й камінням.

— От тобі й вал. І кулі бусурманської не побоявся б за ним! — говорив до себе.

І відтоді вранці та ввечері носив він із близького джерела в кокосових лушпинах воду й поливав дерева. І що за радість була, як однієї днини побачив, що молода деревина пускає нові бруньки, а на валу починає зеленіти трава!

До печери вів тільки один вхід. Щоб і туди не добрався якийсь непроханий гість, вирішив Микола і вхід засадити деревами. Та як заходити йому до печери? От і придумав: зсукав мотуззя й зв'язав із нього міцну драбину. Над печерою підноситься стрімка скеля, така заввишки, як кручі над Дніпром під Києвом, а на її вершині, над самою печерою, росло гіллясте дерево. За нього зачепив мотузяну драбину.

«Ось так і заходитиму до своєї печери. Ти, леве, тигре чи інша хижа звірюко, не втнеш цієї штуки!» —

думав Микола. А тепер почав він міркувати, як би вигідніше розташуватись у вузькій, тісній печері, а насамперед її розширити.

Щоб знайти якийсь більш-менш придатне знаряддя для розширення печери, пішов Микола до струмка, що протікав праворуч від його домівки. На березі лежало багато всякого каміння. Після довгих пошуків знайшов невеликий камінь, подібний до сокири: він був навіть гострий на кінці й немов умисне з діркою на держаку.

— Ось тобі й щастя! — зрадів Микола.

У дірку забив міцного дрючка — й сокира готова.

— Ану, кам'яна сокиро, чи придатна ти до чого, чи, може, жбурну тебе туди, звідки взяв?

І цюкнув для проби по малій деревині, що стояла перед ним.

— Ну й розумака з мене! — вигукнув утішений, як побачив, що підтяте дерево схилилося вниз. Тоді він знайшов іще два камені: один схожий був на клепало, яким каменярі б'ють каміння, а другий — на короткий грубий ціпок.

Маючи тепер стільки інструменту, повний сили й бадьорості, взявся до праці. Шматок за шматком лупав він нетверду скелю. Печера ставала все більшою й вищою. За кілька днів, як уже продовбав печеру настільки, що міг вигідно поміститися, вистелив задалегідь висушеним сіном і вперше заснув на острові по-людськи...

*Ігор Федів
та Вал. Злотополець*

Об'єднайтеся у три групи і розробіть свої «пропозиції», як можна в безлюдних умовах: збудувати житло, виготовити одяг, роздобути їжу.

Обговоріть, що ще можна робити самотній людині, аби життя на острові було цікавим.

Як видно з прочитаних текстів, мандрувати можна по-різному. Всі діти дуже люблять пригоди, тому прагнуть подорожувати якщо не наяву, то хоча б у сні, як це зробила дівчинка Аліса. Вона жила в Англії в ті часи, коли дітям не дозволяли ходити в походи, і їхньою єдиною розвагою була гра в шахи чи карти.

Пригоди Аліси відбувались серед дивних істот і в дивному світі. Втім, ти переконаєшся в цьому, прочитавши уривки з повісті англійського письменника Льюїса Керрола «Пригоди Аліси в Дивокраї».

ПРИГОДИ АЛІСИ В ДИВОКРАЇ

Уривки з повісті

Білий кролик

Була собі маленька дівчинка на ім'я Аліса, і якось наснився їй предивний сон.

Хочеш почути, про що він?

Тоді слухай. Ось із чого все почалося. Наснилося їй, начебто повз неї жене, мов ошпарений, Білий Кролик; та не встиг він її поминути, як зненацька зупинився і витяг із кишені годинника. Чудасія, правда?

Чи бачив ти коли, аби Кролик мав при собі годинника та кишеньку, щоб туди його класти? Отож-бо.

Хоча... Якщо вже Кролик при годиннику, йому слід мати для нього й кишеньку. Не носити ж його в роті! Адже без лапок, отих, що спереду, Кроликові теж часом не обійтися, — коли треба тікати, певна річ.

Поглянь, які у нього рожеві очі (гадаю, всі Білі Кролики рожевоокі), і рожеві вуха, і брунатний піджачок; ще й червоний носовичок визирає з кишеньки!

А ця голуба краватка, а жовта **камізелька** — дивитися не надивитися!

— Боже, Боже! — простогнав Кролик. — Запізнююся — страх!

Цікаво, куди міг Кролик запізнюватися? А ось куди: він конче мав навідати Герцогиню (незабаром ти сам її побачиш, вона сидить у себе на кухні), а Герцогиня — презлюща стара відьма, і Кролик не сумнівався: вона укинеться в страшенну лють, як змусити її чекати. Тож неборака перелякався на смерть (бачиш, як він тремтить, ні? Ось трусни трохи книжкою — і відразу матимеш уявлення про його **дрижаки**), бо йому примарилося, ніби Герцогиня на покару зітне йому голову. Саме так звикла чинити Чирвова Королева, як на когось розізлитися (невдовзі ти побачиш на малюнку цю **мегеру** — Чирвову Королеву): принаймні вона все веліла відрубувати комусь голову і все гадала, ніби її слухаються, хоча насправді голови ніколи не стинали.

Так-от, коли Білий Кролик пустився бігти, Алісі закортіло побачити, що з ним буде далі; тож вона майнула слідом; бігла-бігла — і раптом загула вниз у кролячу нору!

Та й довго ж вона падала!

Униз, униз, униз... Аліса вже чудувалася, чи не пролетить вона, бува, землю наскрізь?

Ох же ж і нора! Так і дивись вихопишся з другого боку! Не нора, а якийсь глибоченний колодязь, лише без води! Якби туди хтось і справді впав, то напевняка убився б! Але, бач, падати уві сні цілком безпечно, бо насправді ти лежиш десь, як у Бога за пазухою, і спиш без задніх ніг.

Нарешті жахливе падіння скінчилося, і Аліса плюхнула на купу галузок та сухого листя.

Але вона не ушкодилася, тож мерщій схопилася на ноги та й гайда знов за Кроликом!

А втім, чудний Алісин сон лише починався. Якщо наступного разу ви побачите Білого Кролика, знайте: у вас попереду предивний сон, подібний до сну маленької Аліси.

Як Алісу вигнало вгору

Потому, як Аліса загула у кролячу нору і довго-предовго блукала під землею, вона зненацька опинилась у великій залі з силою-силенною дверей.

Та ба! Всі двері були позамикані, тож бідна Аліса ніяк не могла звідти вибратися. Але трохи перегодом вона **уздріла** маленького триногого столика із суцільного **шкла**, де лежав маленький ключик, і вона обійшла з цим ключиком усю залу — ану ж пощастить відчинити якісь двері!

Сердешна Аліса! Ключик не відмикав жодних із них. Аж ось нарешті вона знайшла крихітні дверцята і — о радість! — ключ до них підійшов!

От відімкнула вона ті малесенькі дверцята, нахилилася та й зазирнула в них — і знаєш, що

побачила? Ге, ге, чудовий-пречудовий сад! Ой, як їй туди закортіло!

Але дверцята виявилися безнадійно малі! Як у них протиснешся? Легше було би пролізти крізь голчане вушко!

Довелося бідолашній Алісі замкнути дверцята і покласти ключика назад на маленький столик: та цим разом вона запримітила на ньому щось новеньке, і що то, гадаєш, було? Маленька пляшечка з написом на прив'язній **наличці**: «Випий мене!».

Недовго думавши, Аліса пригубила напій — смакота! — тож вона припала губами до пляшечки та й випила його до дна.

Ой, що тут із нею почало діятися! Ні, тобі нізащо не вгадати — доведеться самому розповісти про те диво-дивенне! Вона усе меншала й меншала, аж поки зробилася завбільшки з крихітну лялечку!

А тоді й каже собі: «Ну от, а тепер... з таким зростом... пролізти крізь маленькі дверцята — раз плюнути!». Та й **біжка** до них!

Добігає до дверцят — аж ті замкнені, а ключик зостався на столику, і вже до нього, хоч умри, не доп'ястися! І надало ж їй замкнути дверцята!

Коли це у вічі їй упав маленький піріжечок із написом: «З'їж мене!».

Ловити гав? Ні, нема дурних — і вона живенько його ум'яла.

І знаєш, яка **приключка** з нею приключилася? Не вгадаєш зроду! Доведеться пояснювати знов.

Аліса заходилася рости. Вона все росла й росла, аж поки стала куди вища, ніж була! Вища за найбільшу дитину! Вища за дорослого! Та рости все одно не переставала.

Що тобі більше сподобалося б, як ти гадаєш: бути маленькою тендітною Алісою з кошеня завбільшки чи височенною велеткою Алісою, що знай товчеться головою об стелю?

Льюїс Керрол

Переклад Валентина Корнієнка

(Ілюстрації Яни Гаврош)

Дізнайся з додаткових джерел, що означають виділені у тексті слова.

- Що ти можеш сказати про Алісу після прочитання тексту? Яка вона?
- Чи подобається Алісі проводити час за нудними іграми?

Які розваги, подорожі, мандрівки ви запропонували б Алісі, якби їй дозволили вийти з дому та погратися з друзями?

Прочитай скоромовки. Вивчи одну з них напам'ять.

- Мандрював вовк із вовчихою та вовченятами.
- Дибало Дибало та й придибало до Дибалихи.

Відшукай в інтернеті і переглянь епізод з фільму «Аліса в Країні Чудес». А ще краще — прочитай повністю книжку Льюїса Керрола.

А цю чудову повість про Маленького принца написав знаменитий французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері, який був льотчиком і літав по всьому світу. Його літак так і не повернувся з Африки, де він колись зустрівся зі своїм маленьким другом.

МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ

Уривки з повісті

III

...Маленький принц був дуже допитливий, проте моїх запитань він, здавалося, й не чув. Лише з випадкових слів пощастило мені потроху про все довідатися. Так, уздрівши вперше мого літака (я його не малюватиму, для мене це надто **марудно**), він поспитався:

— Що воно за **штукенція**?

— Це не штукенція. Воно літає в повітрі. Це літак. Мій літак.

І я з гордістю звістив йому, що літаю. Тоді він вигукнув:

— Як?! Ти впав із неба?!

— Авжеж, — скромно відказав я.

— Ото чудасія!..

І Маленький принц так дзвінко зареготав, що мені аж прикро стало від того. Я ж хотів, щоб мое лихо сприймали поважно. Потому він докинув:

— Отже, ти теж із неба! З якої ж планети?

Збагнувши, що тут і криється розгадка його таємничої появи в пустелі, я зненацька спитав:

— То ти прибув з іншої планети?

Та він не відповів. Стиха хитаючи головою, він розглядав мого літака:

— Та воно й правда, хіба на цьому ти міг прилетіти здаля...

І надовго замислився. А потім дістав із кишені мого баранця і почав розглядати свій скарб.

Уявіть собі лишень, як зачепила мене ота **обмовка** про «інші планети»! Тож я спробував дізнатися ще більше:

— Звідки ж ти прибув, хлопчику? Де ж твоя домівка? Куди ти хочеш одвезти мого баранця?

Трохи подумавши, він відказав:

— Добре, що ти дав мені скриньку, вночі вона буде його домівкою.

— Та вже ж. А якщо ти будеш чемний, то я подарую тобі й мотузок, щоб припинати його вдень. Ще й **пакіл**.

Ця пропозиція, здавалося, ошелешила маленького принца.

— Припинати? Що за безглуздя!

— Але ж як його не припнути, то він забреде бозна-куди і загубиться.

Мій приятель знову зареготав:

— Та куди ж він, по-твоему, зайде?

— А хтозна-куди. Піде собі навмання, світ за очі...

Тоді Маленький принц дуже серйозно зауважив:

— То нічого, в мене там усе маленьке...

І трохи сумовито додав:

— Навмання далеко не знайдеш...

IV

Отак я й довідався про ще одну важливу річ: його рідна планета ледь-ледь більша від звичайнісінького будиночка!

Це не дуже мене й подивувало.

Я добре знав, що, крім великих планет, котрі вже мають свої наймення, таких, наприклад, як Земля, Юпітер, Марс, Венера, є ще й сотні інших, і вони часом такі малесенькі, що їх і крізь телескоп годі розгледіти. Коли астроном відкриває якусь із них, то замість імені дає їй номер. Називає, наприклад, астероїд номер 325.

У мене є всі підстави гадати, що планета, з якої походить Маленький принц, називається астероїд В-612.

Цей астероїд всього лиш раз, у 1909 році, угледів крізь телескоп один турецький астроном.

Він тоді звістив про своє відкриття на міжнародному конгресі, та ще й подав докази. Але його ніхто не захотів слухати, **позаяк** убраний він був у турецькі строї. Дорослі завжди так поводяться.

Та, на щастя для астероїда В-612, турецький диктатор звелів усім своїм підданцям під страхом смертної кари перебратися в європейський одяг. Тож у 1920 році астроном ще раз виступив зі своєю доповіддю, тепер уже в елегантному костюмі. І цього разу всі з ним погодилися.

Я так докладно розповів вам про астероїд В-612 і навіть назвав його номер через отих дорослих. Вони страх як люблять числа. Коли ви розповідаєте їм про свого нового приятеля, то їм і на думку не спаде довідатися про найголовніше.

Вони ніколи не питаються: «А який у нього голос? Які ігри він любить? Чи збирає він метеликів?» Вони допитуються: «А скільки йому років? Скільки в нього братів? Скільки він важить? Скільки заробляє

його батько?». Й тільки після цього вважають, що знають його.

Якщо скажеш їм: «Я бачив прегарний будиночок із рожевої цегли, з калачиками у вікнах і горлицями на даху...», то вони й не зможуть уявити собі таке диво. Натомість треба сказати: «Я бачив **кам'яницю** за сто тисяч **франків**». Отоді вони вигукнуть: «Яка розкіш!».

Тож якщо ви їм скажете: «Маленький принц таки існував, ось докази: це був хлопчина хоч куди, він дзвінко сміявся і хотів завести собі баранця. А як хочеш мати баранця, то це значить, що ти існуєш». Коли їм отаке скажете, то вони тільки плечима знизуватимуть і зауважать, що ви як дитина! Та якщо їм сказати: «Планета, з котрої він прибув, зветься астероїдом В-612», то це їх переконає, й більше ні про що вони допитуватися не будуть. Оце так із ними завжди! Не варто гніватися на дорослих. Діти мають поблажливо ставитися до цього люду.

Та ми з вами, звісно ж, знаємо, що й до чого, й для нас ті числа, вся ота **рахуба** — сміх та й годі! Я залюбки розпочав би цю оповідь так, як починаються казки про чарівниць. Мову я повів би так:

«Був собі Маленький принц, і мешкав він на планетці, що була трохи більша від нього самого, і йому дуже хотілося мати друга». Ті, хто знається на житті, відразу побачать, що це щира правда.

Я ж зовсім не хочу, щоб мою книжку читали **п'яте через десяте**. Сум і печаль огортають мене, коли я переповідаю ці спогади. Уже шість літ сплигло відтоді, як мій маленький друг пішов од мене зі своїм баранцем. Й оповідаю я все це, щоб не забути його. Адже так прикро, коли забуваєш друзів. Не в кожного є друг. Я теж можу стати таким, як оті дорослі, що переймаються тільки підрахунками. І саме через те я придбав коробку з фарбами та олівці. А воно ж

нелегко братися до малярства у моєму віці, коли ти в житті своєму нічогосінько не малював, окрім змія-удава ззовні та зсередини, та й то у шість років! Звісно ж, я намагатимуся змалювати щонайкращі портрети. Проте я не певний, що мені пощастить це зробити. Намалюєш один портрет, а другий уже не схожий на нього. Не до ладу в мене й зі зростом. Отут Маленький принц зависокий. Там він замалий. Не певен я і в барвах його вбрання. Ото й **грамузляю** с'як і так, одне слово, **як Бог на душу покладе**. Нарешті, **не дуже впам'ятку** мені й деякі суттєві подробиці. Та за це вже вибачайте. Мій маленький друг ніколи нічого не пояснював. Либонь, він тримав мене за такого, як сам. На жаль, я не вмію побачити баранця в закритій скриньці. Мабуть, я трохи скидаюся на дорослих. Певно, постарів.

V

Щодня довідувався я щось про його планету, про те, як він покинув її, як мандрував. Оповідав він про все потроху, та й то уривками. Отак третього дня дізнався я про трагедію з баобабами.

Сталося це теж завдяки баранцеві, бо Маленький принц з таким виглядом, наче його взяли сумніви, раптом поспитався в мене:

— Правда ж, баранці їдять кущі?

— Та правда.

— Ой, я такий радий!

Я не втямив, чому так важливо, щоб баранці їли кущі. Та Маленький принц докинув:

— Отже, вони їдять і баобаби?

Я зауважив, що баобаби не кущі, а дерева, та ще й височенні, мов дзвіниці, тож якби він пригнав ціле

стадо слонів, то вони не подужали б з'їсти й одного баобаба.

Почувши про тих слонів, Маленький принц за-реготав:

— Та їх треба було б один на одного поставити...

А потім споважнів і додав:

— Перш ніж вигнатися аж до неба, баобаби бувають геть маленькі.

— Та воно так! Але чому тобі хочеться, щоб бара-нець їв маленькі баобаби?

— Аякже ж! — відказав він, мовби йшлося про щось очевидне. І мені довелося довго **ламати го-лову**, поки я самотужки второпав, у чому тут річ.

Справді, на планеті Маленького принца, як і на всіх інших планетах, росла трава й бур'ян. Отож було насіння трави і насіння бур'янів. Та насіння ж геть невидне. Воно тихенько спить собі в землі, аж якійсь насініні забагнеться прокинутися. Отоді вона потягається і спершу простягає до сонця пре-гарний паросток, таку собі безневинну билинку. Якщо це редиска чи **ружа**, то нехай собі й ростуть. Та якщо бур'ян, то його слід вирвати негайно, що-йно розгледів. А на планеті Маленького принца було страшенне насіння... насіння баобабів. Воно заразило всю землю на планеті. Якщо ж **прогавити** баобаб, то його вже ніколи не **здихаєшся**. Він запо-лонить всенюку планету. Він геть **прохромить** її своїм корінням. І якщо планета маленька, а баобабів багацько, то вони розірвуть її на **кавалки**.

— Є таке правило, — сказав мені якось Маленький принц. — Що-йно встав уранці, дав собі лад — наведи лад і на своїй планеті. Баобаби треба висмикувати з ко-

рінням відразу ж, тільки-но стане видно, що це не ружі, бо їхні памолодки дуже скидаються на паростки руж. Робота дуже нудна, проте легенька.

Одного разу він порадив мені намалювати такий гарний малюнок, щоб усе це запам'яталося дітям і на моїй планеті.

— Якщо вони подадуться в мандри, — сказав він мені, — то це їм стане у пригоді. Часом роботу можна відкласти й на потім, в тому немає ніякого лиха. Та з баобабами зволікати не можна, а то станеться біда. Я знав одну планету, де мешкав ледацюга. Він проґавив три кущики...

І от за розповіддю Маленького принца я й намалював цю планету. Я не люблю повчати. Але в нас так мало знають про шкodu від баобабів, а загроза для того, хто приблукає на астероїд, настільки велика, що цього разу я не втримався і зробив виняток. «Діти! — кажу я. — Стережіться баобабів!». Я довго працював над цим малюнком, й усе задля того, аби попередити моїх маленьких друзів про небезпеку, що ходить за ними **назирці**, вони ж бо про неї не знають, як не знав раніше і я. Моє повчання варте тієї праці. Либонь, ви спитаєтеся: «А чому в цій книжці більше немає таких разючих малюнків, як оцей з баобабами?». Відповідь проста: я **вельми** старався їх намалювати, але мені не вдалося. Коли ж я малював баобаби, то надихала мене думка про те, що це слід зробити негайно.

Антуан де Сент-Екзюпері

Переклад Леоніда Кононовича (ілюстрації автора)

Дослідіть, що означають виділені у тексті слова.

- Який важливий закон Всесвіту висловив Маленький принц?
- Як би ти застосував/застосувала цей закон до свого життя?

ПРО АСТЕРОЇДИ

Астероїди належать до малих тіл Сонячної системи. Слово «астероїд» у перекладі означає «зіркоподібний». Астероїди іноді називають малими планетами. Астероїд Церера — найбільший серед малих планет. Його діаметр становить близько 1000 км.

Астероїди мають неправильні форми та нагадують літаючі гори. Відомо близько 40 тисяч астероїдів.

З «Енциклопедії»

СТАРОДАВНЯ АСТРОНОМІЯ

Людині завжди було цікаво, як влаштований світ, у якому вона живе. Підводячи голову, вона бачила таємничий зоряний намет і, звичайно ж, намагалася уявити собі, що таке зірки, Місяць, Сонце...

Звідки взялися небесні світила і наша Земля?

Відповіді на ці питання довелося шукати тисячі років. А починалося дослідження космосу так. Наші далекі предки стали помічати, що настання тепла або холоду, дозрівання плодів і в'янення природи, розливи річок і посуха пов'язані з положенням на небі Сонця та деяких яскравих зірок.

Першими наукові відкриття в астрономії зробили жерці Вавилону. Вони навчилися передбачати

появу деяких небесних об'єктів. Стародавні єгиптяни вмiли вiщувати затемнення. А вченi Стародавнього Китаю першими виявили плями на Сонцi та склали перший зоряний каталог. До нього увiйшло 800 найяскравiших зiрок.

Знання про положення на небi Сонця, планет i яскравих зiрок iз глибокої давнини використовувалися людьми для передбачування погоди. Це було важливо для землеробства. Першi науковi вiдкриття в галузi астрономiї було зроблено бiльш нiж 4500 рокiв тому!

Из книги «Найцiкавiше про космос»

Ая Астрономiя — наука, що вивчає планети, зiрки, комети, галактики, туманностi та iншi об'єкти космосу.

Чи знаєш ти?..

Якщо «злiпити» в одну кульку всi планети Сонячної системи, то iхня маса буде в 750 разiв меншою за масу Сонця.

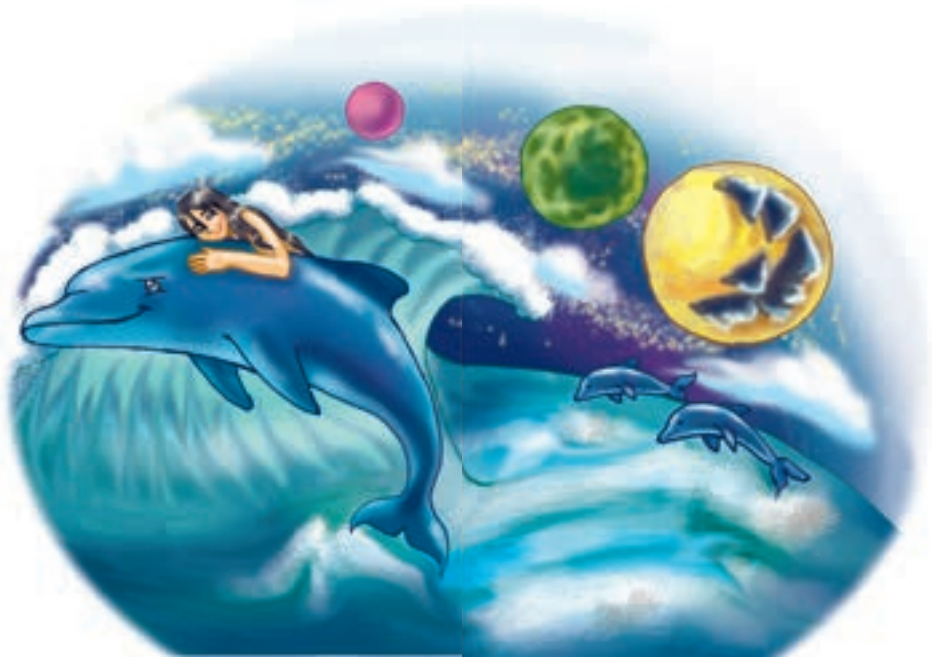
ПЛАНЕТА РОЖЕВОГО СВІТАНКУ

Казка

Колись довкола Сонечка жила весела сiмейка планет рiзних кольорiв: жовта, голуба, зелена, рожева, золота, сiбна i дiамантова. Вони кружляли довкола Сонця, як дiти у хороводi. Iнколи ходили одна до одної в гостi. Просто легенько торкалися поверхнями, перекидали мiсточки — i по них жителi переходили з одної планети на iншу.

...Кожна планета мала свої дива, i жителi рiзних свiтiв завжди могли щось цiкаве побачити, чогось навчитися. Наприклад, жителi зеленої планети були дуже гарними садiвниками. Вони розводили рiзні овочi, фрукти, на iхнiх шовковистих луках вiльно випасалися стада оленiв, буйволiв, диких коней,

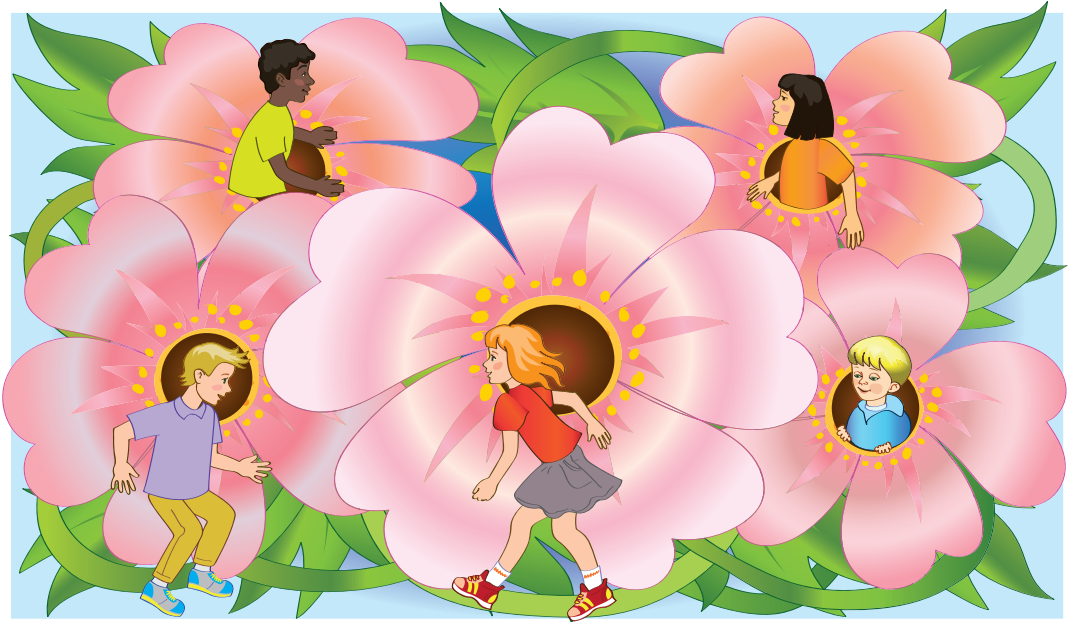
а в лісах співали птахи. Голуба планета була вкрита чистими озерами, морями й океанами, по яких плавали білі лебеді, дикі качки, дельфіни і кити, які дозволяли дітям сидати на їхні лискучі спинки, мов на човники.

На жовтій планеті були суцільні піски, тож, здавалося, вона не могла бути такою привабливою для гостей. Але це не були звичайні піски! Якщо ви хочете почути місячний концерт — то приїжджайте саме сюди! В місячні ночі піски починали співати — і цей спів летів поміж усіма світами! Жили на жовтій планеті дуже сміливі й життєрадісні жителі, котрі не боялися жодних труднощів.

А які чудові замки можна було побачити на золотій, срібній і діамантовій планетах! Мешканцями цих планет були радісні та добрі чарівники, котрі гостинно зустрічали відвідувачів, возили їх на літаючих килимах, виконували всі бажання і відгадували загадки. Там ви могли дізнатися секрети щастя і довголіття.

Невже я забула про рожеву планету? О, це була казкова планета квітів! Ніжний рожевий **серпанок** запахів огортав її такими відтінками ароматів, що вона світилася у космосі, як квіткова корона. І жителі планети були такими ж лагідними та привітними, мов квіти. Ще рожева планета славилася своїми світанками, тому її й називали Планетою рожевого світанку.

Уявляєте, як весело було жити у сімейці планет! Вони ніколи не сварилися між собою, не ворогували, не намагалися одне в одного щось відібрати, бо завжди з радістю усім ділилися.

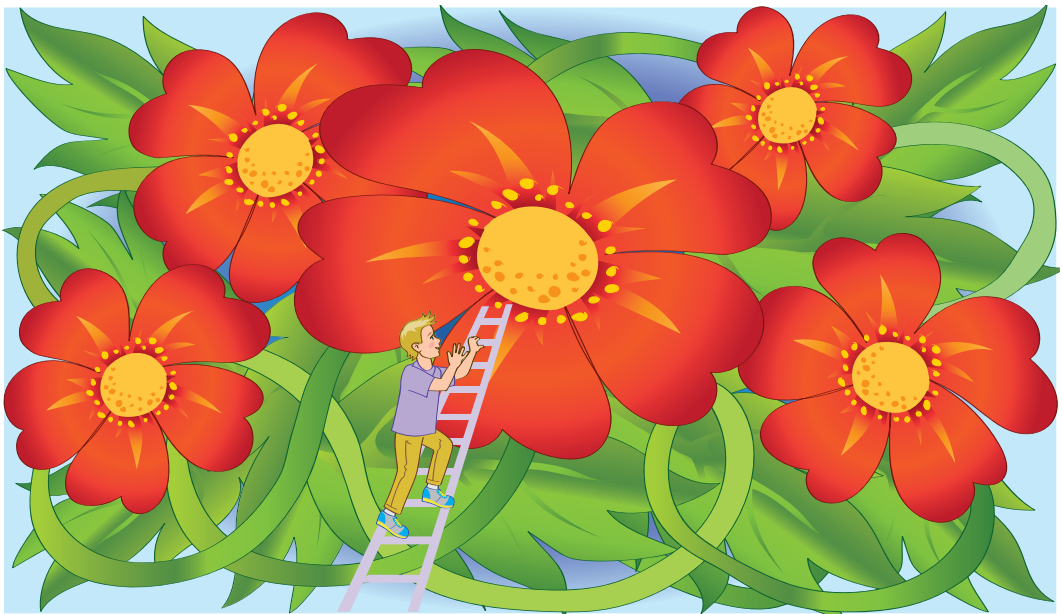
І ось одного дня жителі жовтої планети побачили у своєму небі красиву червону кульку. Вона швиденько наближалася до них. Саме в цей день жовта планета збиралася в гості до блакитної — там проводилося змагання дельфінів. Уже приготували золоті місточки, які мали перекинути до сусідів, — а тут щось зависло між світами і не давало їм наблизитися.

Червона кулька опустила вниз мереживний місточок. Це пролунало як запрошення на відвідини.

Я вже казала вам, що спілкування між різними світами було настільки мирним і доброзичливим, що ніхто не сподівався підступу. І тому відразу знайшлися охочі піднятися по драбинці й розглянути прибульця зблизька.

Чи можете ви собі уявити, як виглядає космічний пірат? Ніхто на щасливих планетах жодного разу не чував про якихось розбійників! І коли перший житель жовтої планети наблизився до великої червоної кульки, то сказав подумки: «Ах! Яка краса!». Справді, «кулька» була велетенським букетом червоних квітів, котрі не мали коріння, а своїми стеблами були сплетені у тугий круглий клубок.

Легенька мереживна драбинка закінчилася просто перед велетенською червоною квіткою. Щойно мандрівник наблизився до неї, вона гостинно розтулила свої пелюстки, ніби запрошуючи всередину. Та лише нога прибульця стала на неї — і квітка поглинула сердегу...

Ось тут я змушена розповісти вам про космічних піратів. Ніхто не знав, звідки вони взялися. Але раптом ці яскраві червоні клубочки заповнили вільний простір між різними світами. І почали заманювати до себе космічних мандрівників, котрі навіть не підозрювали про небезпеку. А загроза полягала ось у чому.

Кожен зі світів має свою пам'ять, своє коріння. У корінні записується вся мудрість світу, з пам'яті виростає його майбутнє. Тому космічні світи круглі: їхнє коріння — в ядрі планет, на яких живуть і розвиваються світи. А космічний пірат зовні схожий на планетарний світ, але у нього нема коріння. Нема пам'яті — і нема майбутнього. Лише порожнеча, зав'язана в клубок таємничості!

Тому кожен мандрівник, котрий потрапляв у червону квітку, відразу втрачав пам'ять. Забував, хто він і звідки прийшов. Намагався знайти якийсь вихід і кудись вибратися, але квіти так тісно переплелися між собою, що блукалець переходив з однієї квітки в іншу — і врешті-решт назавжди залишався у червоному клубочку. І до нього приходив Страх, якого не знали жителі планет.

Як ви думаєте: для чого космічні пірати поглинали мандрівників? Бо вони сподівалися, що коли назбирають пам'ять жителів різних світів, то зможуть знайти своє коріння і стати повноцінною планетою.

Спочатку небезпеки ніхто й не помітив. Адже всі мандрували по світах — і всі поверталися додому. Але минав час — а червоні «їжачки» не давали планетам наблизитися одна до одної. І всі мандрівники, котрі зникли в червоних квітках, не повернулися додому...

Ось тоді й вирішили мудреці з різних планет зібратися на чорному астероїді, де вони проводили свої

надзвичайні зібрання. Тут великий маг з діамантового світу відкрив усім таємницю червоних піратів. Він сказав, що читав Вічну Книгу Мудрості. І там описано пришествя розбійників, котрі можуть заразити всі світи страхом і забуттям, якщо не з'явиться біле на чорному. Там так і було написано: «Коли з'явиться біле на чорному — тоді прийде великий рятівник і переможе розбійників».

І що б це мало означати? Всі мудреці думали і висловлювали припущення, але ніхто не міг з певністю сказати, що означають загадкові слова. Та з'явилася надія. І з тією надією мудреці розлетілися по своїх світах.

А в цей час на жовтій планеті народилася маленька дівчинка. Вона виростала на околиці маленького села, і все, що бачили її сині оченята щоранку, — лише золотистий пісок і чорні гори на горизонті.

Дівчинка росла і з часом навчилася слухати музику пісків та навіть співати разом із ними. Вона любила переходити через довгі **дюни**, видиратися на вершечок пагорба і звідти подавати голос піскам. Вони, як маленькі гусенятка, зривалися на її поклик

і бігли уздовж дюн, виспівуючи свої дзвінкі мелодії. Через це дівчинку називали Королевою пісків. А вона й справді уміла підкоряти собі все на світі, мов королева. На її поклик вітер міг приносити то хмаринку, то дзвінкий дощик. А пісні пісків стали такими красивими й мелодійними, що всі мріяли про той час, коли планети зможуть знову обмінюватися своїми радощами та скарбами, і жовта планета порадує всю родину неймовірною музикою, якої ще ніхто не чув.

Одного разу на сході сонця дівчинка, як завжди, прибігла на пагорб, щоб поспівати з вітрами. Раптом вона поглянула на вершину чорної гори, з-за якої сходило сонце, і помітила, як у його промінні щось зблиснуло. Коли сонце піднялося вгору, дівчина побачила велику білу квітку, яка розпустила свої пелюстки назустріч сонцю.

Дивно, але цієї квітки дівчинка ще ніколи не бачила! У цих горах взагалі ніщо не росте! Та квітка вабила до себе сліпучою красою, — і дівчинка почала видряпуватися на гору.

Хочу вам сказати, що це було зовсім не просто, бо скеля гаряча і дуже слизька, до того ж гостре каміння боляче ранить ноги. Але дівчинка таки піднялася на чорну вершину. Вона помилувалася білою квіткою, а тоді вирішила, що треба показати її усім жителям села.

Її помітили, коли дівчинка лише спускалася з чорних гір. Старий мудрець, який жив по сусідству, вийшов назустріч і сказав сам до себе: «Оце диво! Біле на чорному! То ця маленька дівчина — рятівниця усіх світів!». А дівчинка пройшла з квіткою по селу, викликаючи захват і здивування в людей, і раптом підійшла до мережаної драбинки, що вела на червону «кульку», та почала по ній підніматися.

Старий мудрець кинувся їй навздогін, він хотів сказати дівчинці, аби вона нізащо не ступала

на квітку, — але та вже дісталася до червоного «їжачка». Червона квітка радісно розтулила свої пелюстки, запрошуючи в гості. Дівчинка кинула їй білу квітку — і пелюстки зімкнулися за нею.

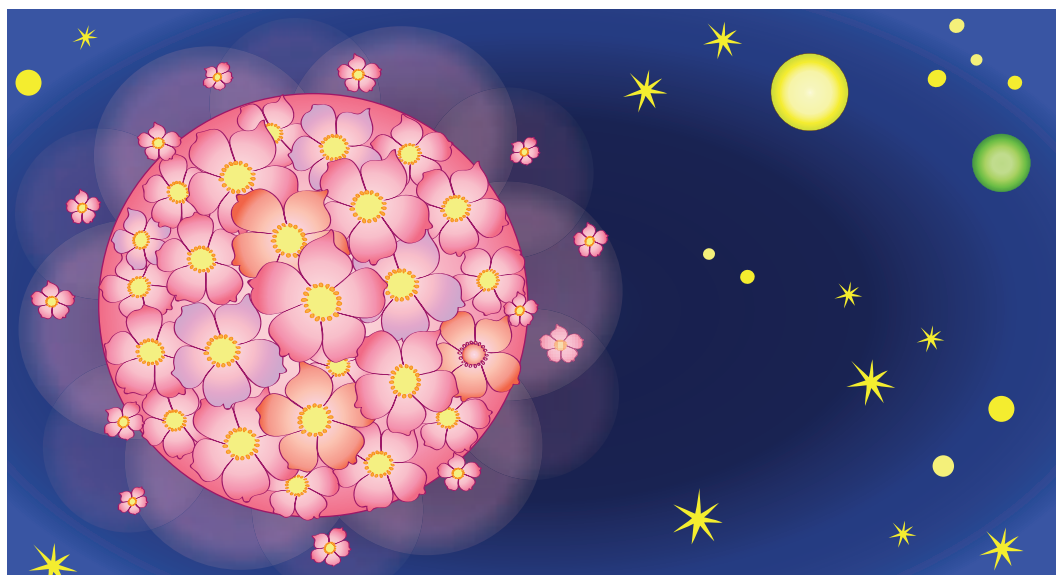
І раптом затремтіли пелюстки всіх квіток! Вони почали розтулятися, і їхні червоні «горлечка» ставали білими.

То що ж сталося з пелюстками? Вони поблідли — і вмить порожевіли. А з білих «горлечок» вистрибували загублені мандрівники! На очах у всіх світів колись червоні «клубочки» почали наче розв'язуватися, квітки відділялися одна від одної і розліталися навсібіч.

— Тепер вони не чинитимуть розбою! — оголосив великий мудрець з діамантової планети. — Але без коріння загинуть у просторах космосу. Чи не знайдеться хтось зі світів, що захоче прийняти їх до себе?

І тут озвався один з найбільш мирних і лагідних світів. Звичайно ж, це був рожевий світ.

— Вони стали рожевими, — сказали його жителі, — а це означає, що червоний страх нам більше не загрожує. Ми дамо їм коріння свого роду — нехай цвітуть і наповнюють світи рожевим ароматом!

І тоді жовта планета запросила усіх мешканців сусідніх світів на великий святковий концерт. Його подарувала усім щаслива і прекрасна Королева пісків.

Марія Чумарна

- Чи сподобалась тобі казкова історія? Чим?
- Хто її головний герой/головна героїня? Які герої — другорядні?
- Як авторка ставиться до своїх героїв? Підтверди словами з тексту. А як ти ставишся до них?
- Якими дарунками інших планет ти наповнив би/наповнила б Землю?

Від чого, на вашу думку, потрібно очистити нашу планету?

Завдання на вибір

1. Розкажи, чим, на твою думку, червона планета відрізнялася від інших планет.
2. Придумай оповідання про свою фантастичну мандрівку на Планету рожевого світанку.
3. Напиши маленьку оповідку або вірш про те, якою бачать прибульці з інших планет нашу Землю.

Підсумовуємо прочитане

1. Який герой народної казки був першим космічним мандрівником? Як називається ця казка?
2. Що тобі відомо про авторів повісті «Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові»?
3. Як звали героїню повісті Льюїса Керрола? З ким дівчинка зустрілася у своїй мандрівці? Які персонажі тобі симпатичні, а які — ні?
4. Яке правило було у Маленького принца? Чи стане воно в пригоді тобі у щоденному житті?
5. У якому творі розповідається про космічних піратів?
6. Згадай планети, які дружили між собою. Чи впізнаєш ти між ними нашу Землю? Якого вона кольору?

Виконай завдання, подані в електронному додатку.

Летять рядки легенькі, мов хмарини,
І сонце думки сяє в тих рядках:
Так в світ іде поезія єдина,
Енергія пульсує у словах.
Ростемо ми — й мудрішаєм щоднини,
А далі хочем вже й самі творити,
Талант свій відшукати між стежками,
У ріднім слові, рідній пісні жити,
Радіти, пам'ятати: «Ти — Людина!»,
А зерня слова проросте думками.

УЛЮБЛЕНІ ПИСЬМЕННИКИ

Ти вже, звичайно, знайомий/знайома з деякими творами видатних українських письменників Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. Відомі тобі імена чудових поетів Павла Тичини, Максима Рильського. Доводилось читати у попередніх класах оповідання Василя Сухомлинського та Василя Чухліба, вірші наших сучасників Ліни Костенко, Дмитра Павличка та багатьох інших поетів.

У цьому розділі ти продовжиш вивчати їхню творчість.

КОЛИСЬ ВЕСНОЮ НА ВОЛИНІ

Надворі будилася весна. Сніг уже танув, і на дорозі, що вела крізь село Колодяжне, стояли тут і там великі калюжі. Подекуди земля вже просихала, а обабіч шляху несміливо показувалася соковита весняна травичка. Дорогою поміж хатами бігло біляве дівчатко, років, може, дванадцяти. На ньому — по-волинському вишивана сорочка, **свитка** і спідниця. Бігло воно, уважно оминаючи калюжі, і все щось стиха собі підспівувало.

Дівчинка добігла до останньої хати, що за нею вже починався ліс, густий та дрімучий. Під хатою сиділа старенька бабуся і перебирала якесь сухе зілля.

— А куди це ти, дитинко, йдеш? — спитала бабуся.

Дівчатко спинилося, всміхнулось:

— До лісу, бабусяю.

— До лісу? А хіба ж ти лісовика чи русалки не боїшся?

— Чого мені боятися? Ось я читала в книжечці про **Вілу**, то вона зовсім не страшна.

— У книжечці, кажеш? А хіба ти читати вмієш?

— Вмію. А хіба що? Всі ж уміють!

— Дивна ти, дівчино! — зачудувалася бабуся. — Убрана, як усі люди в селі, і по-нашому говориш, а от і читати вмієш. Хто тебе навчив?

— Матуся. Вона і мене, і брата Михайлика навчила, і книжечки нам спроваджує. Батенько хотів був нас у школу віддати, та матуся нас у чужу, московську, школу посилати не схотіла.

— То, кажеш, і мати твоя читати вміє? А чия ти будеш? Щось я тебе ні під церквою, ні на **вигоні** між дівчатами не бачила.

— Бо я лише недавно зі Звягеля приїхала. Я — Косачівна, а звать мене Леся, он там із двору, знаєте, з-за гаю...

— То ти панова донечка! — здивувалася старенька. — А я й не знала, що з панночкою говорю... Бо як же тут пізнати? І одягнена, як усі дівчата, і говориш, як усі... Я думала, що всі пани, прости Боже, лише по-московському балакають та **спанська** носяться...

— Може, інші й по-чужому розмовляють, а нам чого своєї рідної мови соромитися? Ми всі вдома

лише по-своєму говоримо: і матуся, і Михайлик, і родичі наші Старицькі та Лисенки, і дядько Драгоманів, і тіточка...

Аж тут у дівчини так і стали на очах сльози. Трохи-трохи не розплачеться.

— Чого ти так посумніла нараз, дитино? Отака веселенька була, мов пташка...

— Бо... тіточку москалі в Сибір вивезли за те, що по-нашому говорила і була українкою. Я її так любила!

І знов оченята в Лесі зайшли сльозами, і устонька вона прикусила. Жаль стало старенькій:

— Бог милостивий, дитино! І з Сибіру люди вертаються! А ось коли тіточку засудили, то тобі хіба не страшно по-нашому говорити і вдягатися, та ще, як кажеш, і книжки читати?

Тут Леся, мов огонь, спалахнула:

— Ой ні, бабусю! Нізащо в світі мови не покину! Я читала книжечку про відважного лицаря, що його вже з коня скинули, до землі списом прибили, а він ще говорив: «Убий — не здамся!». То знов писали, як то перших християн посилали на муки, вогнем палили, диким звірам **на поталу кидали**, а вони своєї віри таки не зрадили. Так і ми свого ніколи не покинемо!

— Що ж, дитино, бачу, ти мудра, на книжках учена та ще й завзята вдалася. Але в ліс таки не йди! Тепер весна — таке там у лісі твориться, що й не здумаєш! Небезпечно тепер людині туди заходити!

А в Лесі оченята новим огником загорілися.

— Що там таке твориться? Розкажіть, бабусю! — почала просити.

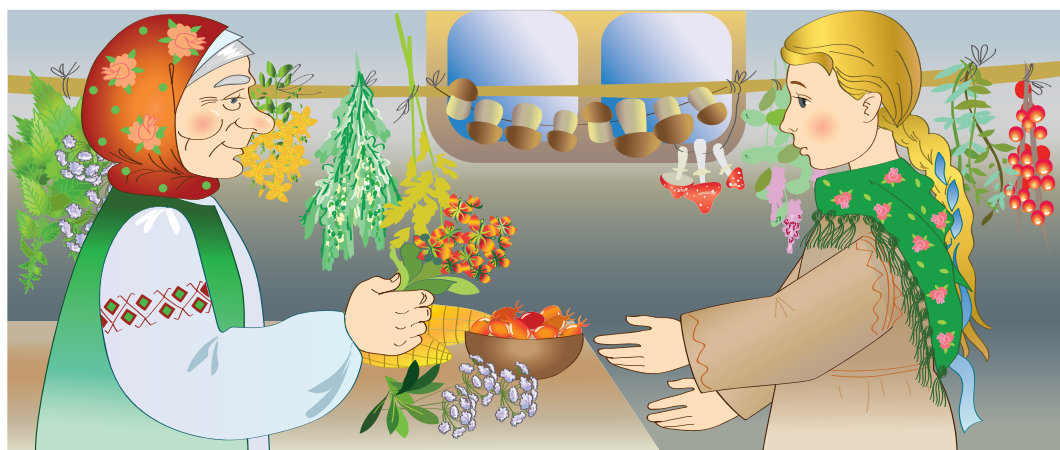

Леся Українка

— О, багато, багато чого! Ліс зимові білі шати скидає, у весняні, в зелені одягається. А з ним і цар його, лісовик. А лісовик такий: ти з ним добра, то й він з тобою добрий. Та коли розгнівається за щонебудь — горе тобі! З озера, що на поляні, водяник виглядає, а з ним і донечка його, **русалка**. Вона дуже любить затягати у воду рибалок молодих! А до неї заходить **той, що греблі рве**. Хорони Боже, щоб він цього року знов такої потопи не вчинив, як торішньої весни! А зі старої верби виходить **мавка**. Там вона всю зиму спала. Приходить до неї **перелесник**, та такий меткий, такий палкий, як сам огонь. Коли його розгнівиш, він відразу хату спалити може! А **потерчата** понад болотом огники палять — людей у трясовиння заманюють. Треба, доню, добре знати, яке зілля з собою носити, щоб у біду не пасти: чи **мак-видюк**, чи терлич, чи полин...

— А ви, бабусенько, маєте таке зілля? Як же вам його не мати, коли ви так близько лісу живете!? Багато його отут довкруги вас на призьбі. Дайте ж мені, рідненька, щоб я теж у лісі хоч русалку, хоч мавочку побачила! Так дуже я їх побачити хотіла б!

Довго-довго просила вона, аж поки бабуся не всміхнулася ласкаво, не вибрала з усього зілля маленького пучечка. Дунула на нього тричі, перехрестила, щось

пошептала та подала Лесі. Подякувала, вклонилася дівчинка, заткнула пучечок за пояс і побігла в ліс.

Не знати, чи бачила вона в лісі мавку, чи ні. За нею незабаром прибігла наймичка з двору, бо приїхали дядько Старицький з тіткою, а з ними і їх донечка, посестра Лесі, Людка.

Та мавку вона, мабуть, таки бачила, бо багато років пізніше, як уже виросла, написала про неї в «Лісовій пісні». І як чудово написала!

І про лицарів писала, і про перших християн, і про всіх, що за правду з неправдою боролися. Бо маленька Леся — це була велика письменниця Леся Українка.

Леся Храплива

- ❓ • Чи сподобалася тобі розповідь про дитинство Лесі Українки? Як ти її назвеш: казкою, легендою, притчею чи оповіданням?
- А що тобі відомо про таємничих мешканців лісу, про яких написала згодом Леся Українка?
- 🔍 Зверни увагу на виділені в тексті слова. Спробуй пояснити їх, скориставшись тлумачним словником.
- ☀️ Змалюй словесний портрет маленької Лесі, використовуючи вислови з тексту.

КОНВАЛІЯ

Уривок

Росла в гаю конвалія
під дубом високим,
захищалась від негоди
під віттям широким.
Та недовго навітшалась
конвалія біла, —
і їй рука чоловіча
віку вкоротила.

Ой понесли конвалію
у високу залу,
понесла її з собою
панночка до балу.
Ой на балі веселая
музиченька грає,
конвалії та музика
бідне серце крає.
То ж панночка в веселому
вальсі закрутилась,
а в конвалії головка
пов'яла, схилилась.
Промовила конвалія:
«Прощай, гаю милий!
І ти, дубе мій високий,
друже мій єдиний!»
Та й замовкла. Байдужою
панночка рукою
тую квіточку зів'ялу
кинула додолу.
Може, й тобі, моя панно,
колись доведеться
згадати тую конвалію,
як щастя минеться...

Леся Українка

- Як ти ставишся до квітів?
- Чи відчують рослини біль, на твою думку, коли їх зривають?

Прочитай наступний вірш Лесі Українки. Зверни увагу, як мелодійно і красиво змалює вона свою мрію.

ХОТІЛА Б Я ПІСНЕЮ СТАТИ...

Хотіла б я піснею стати
у сюю хвилину ясну,

щоб вільно по світі літати,
щоб вітер розносив луну.
Щоб геть аж під яснії зорі
полинати співом дзвінким,
упасти на хвилі прозорі,
буяти над морем хибким.
Лунали б тоді мої мрії
і щастя мое таємне,
ясніші, ніж зорі яснії,
гучніші, ніж море гучне.

Леся Українка

ЩО ВОНО ТАМ, ЗА ГОРОЮ?

Уривок із повісті «Княгиня»

Село!.. Гай-гай, скільки любих, чарівливих образів прокидається в моєму старому серці з цим дорогим для серця словом! Село... І от стоїть передо мною наша вбога, стара біла хата з потемнілою солом'яною стріхою та чорним димарем; біля хати на **причілку** — яблуня з червонобокими яблуками, а круг яблуні — квітник, улюбленець моєї незабутньої сестри, моєї терпеливої, моєї ніжної няньки; біля воріт стоїть стара розлога верба з засохлим верхів'ям, а за вербою — **клуня**, оточена стогами жита, пшениці й усякого збіжжя, а за клунею косогором піде вже сад, та який сад! Бачив я багато на своїм віку таки путящих садів — як, наприклад, Гуманський чи Петергофський, — та що то за сади! Шага мідного не варті, як порівняти з нашим пишним садом: густим, темним, тихим — одне слово, другого такого саду нема на цілому світі. А за садом — **левада**, за левадою — долина, а в долині тихий, ледве дзюрчить, струмочок, оточений вербами й калиною та повитий широколистими темнозеленими лопухами,

а в цьому струмочку під навислими лопухами купається білявий хлопчик; викупавшись, біжить він долиною та левадою, вбігає до тінистого саду, падає під першою грушею чи яблуною й засипає справжнім, безтурботним сном. Прокинувшись, дивиться на протилежну, за садом, гору, дивиться, дивиться й сам себе питає: «А що воно там, за горою? Там мають бути залізні стовпи, що підпирають небо. А що, якби піти та подивитися, як вони там його підпирають? Піду та подивлюсь, бо це ж недалеко». Встав він і, не надумуючись, пішов долиною та левадою просто на гору. Ось виходить він за село, минув **царину**, іде з пів версти полем, а в полі стоїть висока чорна могила; видряпався він на могилу, щоб з неї подивитися, чи далеко ще до тих залізних стовпів. Стоїть хлоп'я на могилі й дивиться на всі сторони: і по цей бік село, і по той бік село, і там із-за темних садків виглядає трьохбанна церква, білою бляхою вкрита, і тут теж виглядає церква з темних садків, і теж білою бляхою вкрита.

Хлопець задумався. Ні, гадає він, сьогодні пізно, не дійду я до тих залізних стовпів, а вийду завтра разом із Катрею. Вона до череди корови пожене, а я піду до залізних стовпів; а сьогодні одурю Микиту (брата), скажу, що я бачив залізні стовпи, ті, що підпирають небо. І він, клубочком скотившись з могили, встав на ноги і, не оглядаючись, пішов до чужого села. На його щастя, зустрінулись йому чумаки, спинили й запитали:

— А куди ти мандруєш, парубче?

— Додому.

— А де ж твоя дома, небораче?

— В Керелівці!

— Так чого ж ти йдеш у Моринці?

— Я не в Моринці, а в Керелівку йду.

— А коли в Керелівку, так сідай на мою **мажу**, товаришу, ми тебе доведемо додому.

Посадовили його на скриньку, що буває в чумацькому возі на передку, і дали йому в руки батіг; поганяє він собі воли, наче нічого не сталося.

Я. Чижевський. Чумаки

Під'їжджаючи до села, побачив він на протилежній горі свою хату та й гукнув весело:

— Онде, онде наша хата!

— А коли вже ти бачиш свою хату, — сказав хазяїн воза, — то йди собі з Богом!

Він зняв хлопця з воза, спустив його на землю і, звертаючись до товаришів, сказав:

— Нехай іде собі з Богом.

— Нехай іде собі з Богом, — промовили чумаки, і хлопець побіг собі з Богом у село.

Надворі вже смеркало, коли я (бо цей білявий хлопець був не хто інший, як скромний автор цього, хоч і не сентиментального, а проте сумного оповідання) підійшов до нашого перелазу; дивлюся через перелаз на двір, а там під хатою, на темному, зеленому, оксамитному **шпориші** всі наші сидять собі гуртом і вечеряють; тільки моя старша сестра й нянька Катерина не вечеряє, а стоїть собі біля дверей, підперши голову рукою, і ніби поглядає на перелаз. Як висунув я голову з-за перелазу, вона скрикнула: «Прийшов, прийшов!», побігла до мене, вхопила на руки, понесла через двір і посадовила вечеряти, сказавши: «Сідай вечеряти, приблудо!». Повечерявши, сестра повела мене спати і, поклавши в постелю, перехрестила, поцілувала і, усміхаючись, знову назвала мене приблудою...

Тарас Шевченко

Ая *Перелаз* — спеціально облаштоване місце в огорожі, яке замінює хвіртку.

Досліди, що означають виділені в тексті слова.

- Чи виникало в тебе бажання мандрувати, як малому Тарасові?
- Розкажи цікаву пригоду, яка трапилася з тобою в дитинстві.

Спробуйте створити маленьку п'єсу про Тарасові мандри, використовуючи діалоги з оповідання.

І ДОСІ СНИТЬСЯ...

І досі сниться: під горою
меж вербами та над водою
біленька хаточка. Сидить

Селянська родина. *Тарас Шевченко*

неначе й досі сивий дід
коло хатиночки і бавить
хорошее та кучеряве
своє маленькеє внуца.
І досі сниться, вийшла з хати
веселая, сміючись, мати,
цілує діда і дитя,
аж тричі весело цілує,
прийма на руки, і годує,
і спать несе. А дід сидить
і усміхається...

Тарас Шевченко

- Як відобразилися дитячі спогади автора в поезії?
- Що тобі відомо про дитинство і життя великого поета?

Вивчи вірш напам'ять.

Переглянь відео про життя і творчість Тараса Шевченка.

ОЙ ДІБРОВО, ТЕМНИЙ ГАЮ

Ой діброво — темний гаю!
 Тебе одягає
 тричі на рік... Багатого
 собі батька маєш.
 Раз укриє тебе рясно
 зеленим покровом —
 аж сам собі дивується
 на свою діброву...
 Надивившись на доненьку
 любу, молодую,
 возьме її та й огорне
 в **ризу** золотую
 і сповіє дорогою
 білою **габою** —
 та й спать ляже, втомившись
турбою такою.

Дуб.
Тарас Шевченко

Тарас Шевченко

Габá, рíза — те саме, що покров, покривало.

Турбá — турбота.

• Хто є багатим батьком усієї природи, дбайливо годує й одягає кожну рослину та пташину?

• Як змінюються покрови природи упродовж року?

• Зверніть увагу на те, як по-різному ведеться розповідь у тексті оповідання та в поетичних творах. Чим різниться вірш від оповідання?

• Який текст пробуджує в читача яскравіші образи і приємніший настрій?

Добери синоніми до слів *діброва, гай*. За потреби скористайся тлумачним словником.

Переглянь відеоролик про картини Тараса Шевченка.

Іван Франко дуже любив байки. Прочитай байку «Лисичка і Рак» і спробуй визначити головну думку цього твору.

ЛИСИЧКА І РАК

Казка

Здibalася Лисичка з Раком. Стала собі, глядить на нього, як він помаленьку лізе, а далі давай над ним насміхатися.

— Ну, та й швидкий же ти, нема що мовити! Правдивий неборак! А скажи мені, Раче-небораче, чи то правда, що тебе раз у Великодню п'ятницю по дріжджі послали, а ти аж за рік у Великодню суботу з дріжджами прийшов та й ті насеред хати розілляв?

— Може, коли й правда була, — каже Рак, — а тепер дуже на брехню подобає.

— Овва! Значить, ти тепер прудкіший зробився?

— Прудкіший чи не прудкіший, а тобі на кпини не здатний. Коли хочеш знати, який я прудкий, то давай побиймося об заклад, що я швидше від тебе до того корчика добіжу.

— Що? Що? Що? — дивувалася Лисичка. — Ти хотів би зо мною об заклад бігати?

— Не тільки побіжу, а ще й тобі на один скок випередки дам і швидше тебе при меті буду, — мовить Рак.

Побилися вони об заклад. Стала Лисичка на один скок поперед Рака, а Рак учепився їй кліщами за хвіст. Рушила Лисичка, біжить щодуху, аж курява здіймається. Добігла до мети та й кличе:

— А де ти, Раче?

Нічого не чути.

— Ну, Раче, де ти там? — ще раз кличе Лисичка та й обернулася хвостом до мети.

Отоді Рак пустився від її хвоста та й каже:

— Та осьде я! Давно вже жду на тебе, аж троха поза мету забіг.

Іван Франко

- Як ти назвеш рису характеру, якою славиться лисиця.
- Як цією рисою скористався рак?

Напишіть коротеньку п'єсу за мотивом байки та розіграйте її в ролях, намагаючись передати в інтонації, рухах та міміці характери своїх героїв.

РОЗВИВАЙСЯ, ЛОЗО, БОРЗО

Розвивайся, лозо, **борзо**,
зелена діброво!

Оживає помертвіла
природа наново.

Оживає, розриває
пута зимовії,
обновляється в свіжі сили
й свіжії надії.

Зеленійся, рідне поле,
українська ниво!

Підоймися, колосися,

достига́й щасли́во!
І щоб всяке добре сім'я
ти повік плекала,
і щоб світу добра служба
з твого плоду стала!

Іван Франко

Ая *Борзо* — швидко.

- ?**
- Чи схожі між собою вірші Тараса Шевченка та Івана Франка?
 - Спробуй висловити одним реченням головну думку цих поезій.

СИНОВІ

Ти був іще малий котигорошок,
така собі одна із людських мошок,
що виповзли на сонце, бо весна
тепло лила із келиха без дна,
і щось собі блаженно лепетали, —
і от тебе розумники спитали
(можливо, й сам слова сказав я ті):

— Ким хочеш бути, хлопчику, в житті?
Серйозний, як усі котигорошки,
ти на питання це подумав трошки
і відповів: людиною. Дитя!
Благословляючи твоє життя,
у трудну виряджаючи дорогу,
яку пораду чи пересторогу
я кращу дам, ніж дав собі ти сам?
Будь вірним слову, що усім словам
із ним одним ніколи не зрівняться!
Хай веселять тебе любов і праця,
хай дружби непогасної крило
гірке від тебе відганяє зло,
і хай у час останній свій про сина
спокійно я подумаю: людина!

Максим Рильський

- Пригадай поради своїх батьків та друзів. Які з них ти вважаєш найголовнішими для себе?
- Чому так важливо бути в житті самим/самою собою?
- Чим тобі найбільше подобається займатися?

Обговоріть, що означає вислів «бути людиною».Що, на вашу думку, робить людину щасливою?

ЯК ДУБ ІЗ ВІТРОВІЄМ БИВСЯ

Уривок

Не одно уже століття
Дуб стояв, простерши віття, —
весь в корі, як у броні,
трудні роки, ночі й дні...

Знав одне лиш добре діло.
Листя дихало й раділо,
Дуб добрячим обростав —
доки й сам, як витязь, став.

Батьком був він Клену й Глоду.
Всім давав він прохолоду.
Кожен знав: хай грім гримить —
Дуб од бурі захистить.

Ось минуло ще століття...
Розгулялось лихоліття:
з півночі, з-під білих вій
хижо глянув Вітровій.

Глянув, станув, розігнався,
Дуб зелений захитався,
віттям він загомонів:
— Стережись! Встає мій гнів!

Ми ж ні в чім тобі не винні.
Ми — в землі, в своїм корінні!!! —
...Та іде на Дуба в бій
розбишака Вітровій.

— Не шматуй красу зелену!
Я — захисник В'язу й Клену.
Ти на нас не налітай! —
пропадом ти пропадай!

Вітер слухати не хоче —
Дуба рве, свистить, регоче.
Густо Гусінь наліза —
думає, що Дуб — лоза.

Ну, а Дуб стоїть, не гнеться,
силі Вітру не дається...

Павло Тичина

Цей вірш Павло Тичина написав у 1943 році, коли український народ боровся проти фашистських загарбників, що прийшли на нашу землю.

- Чи вплинув настрій поета, який вболівав за долю рідного краю, на написання цього вірша?
- На кого схожий Дуб, а на кого — Вітровій?

Пригадайте усе, що знаєте про байку.

Чи можна історію про Дуба й Вітровія назвати байкою?

Прочитай вірш Ліни Костенко і зверни увагу, як чудово поетеса «малює» словами!

ВЕСЕЛИЙ ДОЩ

Дощ полив, і день такий полив'яний,
все блищить, і люди як нові.
Лиш дідок, старесенький, кропив'яний
блискавки визбирує в траві.
Струшується сад, як парасолька,
мокрі ниви і порожній шлях...
Ген корів розсипана квасолька
доганяє хмари у полях.

Ліна Костенко

Веселка. *Архип Куїнджі*

Які вислови допомогли поетесі створити в твоїй уяві особливо яскраві «картинки»?

- Спробуй «розширити», «розфарбувати» своєю уявою окремі картинки. Напиши маленьке оповіданнячко або вірш за рядками:

«Лиш дідок, старесенький, кропив'яний
блискавки визбирує в траві».

- • Чим, на вашу думку, поетичний текст відрізняється від прозового?
- Які почуття викликає поезія?

ПРО МОВУ

На білому світі, на чорній землі
є мова у квітів, є мова в зорі.
Є мова у бджілки, в метелика й клена,
в бузкової гілки, в любистку зеленого.
Є мова в калини, в дрімучого лісу,
у річки й стежини, в осіннього листу.
Та тільки тому, хто цурається рідної мови,
не промовлять вони ані слова.

Анатолій Камінчук

- • Яка думка із прочитаного вірша тобі найбільше сподобалася?
- Про що може розповісти бджілка? А стежина біля дому?

 Вивчи вірш напам'ять.

 Прочитайте і відгадайте загадку.

Не має крил — але літає,
хоч без меча — перемагає:
в людському серці проживає,
любові словом промовляє.
Без неї я — без крил пташина:
без ... не живе людина.

Однією із популярних весняних забав для дітей є гра у футбол. Вона виховує в них не лише спритність і силу. А що ще? Поміркуй над цим, читаючи оповідання відомого українського письменника Михайла Слабошпицького.

БРАТ ЗНАМЕНИТОГО ВОРОТАРЯ

Оповідання

Цього дня Костик завжди чекає з нетерпінням. Неділя — день особливий. День великого футболу в їхньому маленькому містечку. Справжнє свято для всіх. Уже після обіду, задовго до матчу, люди поспішають на стадіон. Навіть з околиць сіл приїждять геть переповнені автобуси. Шикуються довгими рядами біля входу на стадіон. Людей тут збирається ще більше, ніж на базарі буває. Але Костя не біжить на стадіон з усіма. Він ще терпляче сидить удома, тільки час од часу перепитує в Олега:

— Нам ще не пора?

Старший брат читає книжку, ніби нікуди йому сьогодні й не треба йти, і відповідає знехотя, бо Костя вже зовсім засмикав його одним і тим же запитанням:

— Потерпи, ще рано.

Костик умикає телевізор, сідає перед ним, готується терпіти з усіх сил. Але яка передача може зрівнятися з футболом! Усі Костикові думки тільки й крутяться довкола нього. Олег його дуже дивує — зовсім не готується до гри. Може, так зачитався, що й геть забув про неї? Треба йому нагадати.

— Ти там не дуже вискакуй із воріт, щоб не було, як минулого разу, — каже Костик.

— Не вчи вченого їсти хліба печеного, — сердито відповідає Олег, навіть не глянувши в його бік.

Костик нищечком зітхає: ну чого це брат ніколи не хоче обговорити з ним гру? Сам же казав, що він на футболі розуміється, як суддя міжнародної категорії. Потім Костик думає: Олег, звичайно, все вже обговорив із тренером. На те ж він і тренер. І при цій думці йому стає легше: Олег добре знає, як йому грати. Отже, можна зовсім не хвилюватися за нього. Такі м'ячі з «дев'ятки» витягатиме, що стадіон тільки охатиме від захвату.

Нарешті Олег закриває книжку.

— Можна збиратися.

— А я вже готовий! — зривається Костик на ноги.

— Тоді допоможи мені.

Складають у спортивну сумку бутси, гетри, труси і чорного светра з першим номером на спині.

— Можна, я нестиму сумку? — зазирає в очі братові Костя.

З сумкою у руці Костик завжди відчуває себе знаменитим воротарем. Ніби не Олег, а він — надія всієї команди й улюбленець усього міста. Сміливо кидається в ноги суперників, накриває собою м'яч, а суперники перечіплюються об Костика й летять

покотом у ворота. Він із усмішкою оглядається на них: якщо вони залетіли в сітку — не страшно, аби не м'яч... Хай полежать, оговтаються. Потім він парирує одинадцятиметровий. А в суперника вже паніка: непробивний воротар! Хіба ж такий може пропустити хоч один м'яч? Ніколи не пропустить. Скоріше небо упаде, аніж м'яч опиниться за його спиною в сітці!..

Костик так замріявся, що раптом перечепився об бордюр і гепнувся на тротуар. Навіть ліктя зчесав. Олег допоміг йому встати й запитав:

— Боляче забився?

— Та трохи є, — відповів Костик і проковтнув сльози.

— А ти бачив, як мені перепадає під час матчів?

— Бачив... У тебе в кожному матчі — травма!

— Ну, не в кожному, але часто буває. Знаєш, воротарський хліб не з медом!

— А мені вже й зовсім не болить, — сказав Костя, бо йому було соромно, що він такий гаволов. — Трохи заболіло й одразу ж перестало...

— Давай сумку, — запропонував Олег.

— Ні, я сам, — рішуче відповів Костик.

На вході до стадіону Олега вітають голосними вигуками.

— То що, воротарю, виграємо? — запитують.

— Постараємося, — відповідає він. — А гра покаже...

— А куди ти без квитка? — перепиняє Костика контролер. — Ач, який спритник!

— Я з братом, — розгублено дивиться Олегові в спину.

— З яким братом? — уже відтісняє його з проходу контролер. Тут Олег оглядається і каже контролерові:

— Це мій молодший брат. Хіба не впізнали?

— Та не впізнав же, — розгубився контролер.

Тепер він дивиться на Костика з повагою не меншою, ніж на Олега.

— Проходь, хлопче.

І вже навздогін:

— Брат у тебе, скажу, клас!

Костя анітрохи не дивується тим словам. Він і сам добре знає, що такі воротарі на дорозі не валяються. Їх удень

з вогнем пошукати треба. А на полі вже починається розминка. Костя стає в Олега за воротами. Йому добре буде видно кожен братів рух.

— Тільки щоб я і слова не чув од тебе під час гри, — гукає йому Олег. І спритно ловить м'яча. — Щоб ти мене не відволікав!..

Начеб Костик сам того не знає! Начеб він хоче Олегові заважати! Звичайно ж, мовчатиме, як риба.

Нарешті обидві команди вибігають на центр поля. Привітання, оплески стадіону. А м'яч уже у грі. Сильна команда цього разу до них приїхала. Не засіла в обороні, а весь час атакує Олегові ворота. На нього сиплеться удар за ударом. Олег одбиває або ловить м'яч і весь час щось сердито виказує своїм захисникам. Мабуть, щоб уважніше грали. Щоб не ловили ґав. Бо весь час суперники пасуться біля штрафного майданчика.

Такого ще на цьому стадіоні не бувало. Олег раз по раз витирає рукою лоба. І спина в нього геть мокра.

Під час перерви Костик узнає, що суперник — чемпіон області. Тепер зрозуміло, чому так важко з ним грати.

Ходячи між рядами глядачів, чує розмови: «Аби не воротар — капець був би...», «Так, воротар усю команду врятував!», «Це ж яке щастя, що в нас такий воротар!», «Він і в київському «Динамо» себе показав би!..»

Костикові хочеться розказати на весь стадіон, що воротар — це його брат, що Костик носить до самого стадіону його сумку з формою. Але скажи, то ще не повірять, на сміх піднімуть.

Перерва скінчилася, і команди знову на полі. Тепер Олег стоїть у протилежних воротах. Костик перебігає туди.

— Олеже, молодець! — гукає на ходу.

Олег у відповідь показав кулака. Все зрозуміло: Костик знову мовчатиме. Олегові не до нього. І тут — яке щастя! — у ворота суперника влітає м'яч. Увесь стадіон зривається на ноги.

— Го-о-о-о-ол! — летить над усім містечком. І той крик, мабуть, чути в усіх навколишніх селах.

А Олег біля своїх воріт походжає од радощів на руках.

Треба й Костикові навчитися так ходити. Повернеться сьогодні зі стадіону й одразу почне вчитися.

Та Олег уже забув свої витівки, бо суперник рветься до його воріт. Удар! Олег, мов тигр, кидається і відбиває м'яч. Знов удар! І знов Олег одбиває м'яч. Оплески на трибунах, захоплені вигуки. Ось їхній капітан обводить захисників і виходить з Олегом один на один. «Усе пропало», — з жалем думає Костик.

Олег вискакує з воріт назустріч гравцеві. Костя зажмурює очі. Над стадіоном стало тихо-тихо. «Ясно, гол», — обпекла Костика думка. І він, не розплющуючи очей, з розпачу сів на землю. А з трибун лунає голосний крик:

— Негідник! Костолом! З поля його! З поля!

Костик розплющив очі й побачив, що м'яч зовсім не в воротах, а в Олегових руках. Але брат чомусь не підводиться. Через усе поле до нього вже біжить лікар у білому халаті.

Суддя показує гравцеві, який біг на Олега з м'ячем, червону картку. Той утяг голову в плечі й під різкий свист трибун іде з поля до роздягалки.

Нарешті Олег з допомогою лікаря встає. Лікар веде його за ворота. З розсіченої брови в Олега тече кров.

— Боляче, Олеже? — кидається до нього переляканий Костик.

— Не дуже... Поболить і перестане. В тебе ж перестав лікоть?

— Ага, — каже Костик і розуміє, що Олегові болить набагато дужче, а він ще й усміхається.

Який терплячий у нього брат. Він теж таким буде.

— Тобі, хлопче, вже не треба виходити на поле, — каже лікар Олегові. — Попроси заміну.

Та Олег заперечливо хитає головою: «Ні».

Лікар розгублено розводить руками, а Олег уже знову у воротах. До кінця гри рахунок не змінюється. Отже, перемога. Олега з букетами квітів у руках підкидають угору. А він бігає розгубленим поглядом навсібіч. І чомусь подумалося Костикові, що його шукає.

— Тут я! Тут! — гукає Костик йому з натовпу.

Та Олег, звичайно ж, не чує його голосу. Костик продирається крізь натовп, хтось наступає йому на ногу, а він гукає і гукає:

— Олеже! Олеже! Я тут!

Нарешті Олега відпустили, і він стоїть із розсіченою бровою, у брудному, порваному светрі й не перестає розглядатися. Костик підходить і притуляється до нього.

Олег обіймає брата і запитує:

— То що?

— Олеже... — аж задихнувся Костик од хвилювання. — Ти такий молодець!..

— Ти теж у мене молодець, — сміється він. — Це ж треба — промовчав за ворітьми цілу гру! Майже подвиг!

— Олеже, — шепче йому Костик, щоб ніхто не почув. — Ти не знаєш, як важко...

— Було мовчати і не підказувати мені?

— Ні... Важко бути братом знаменитого воротаря... Я так за тебе хвилювався, що в мене аж голова тепер болить!

— Значить, ти — справжній брат, — зовсім серйозно сказав Олег.

— Я понесу додому твою сумку, — просить Костик.

— Звичайно, — погоджується Олег. — А як же інакше?

Михайло Слабошпицький

- Хто з героїв оповідання, на твою думку, цікавіший?
- Яка риса характеру в Олега тобі найбільше подобається?
- Чому Костик вважає, що бути братом знаменитого воротаря — важко?
- Розкажи про свої стосунки з братами або друзями.

Складіть план оповідання і коротко перекажіть його зміст, використовуючи вислови з твору.

Обговоріть, що є найважливішим у стосунках між братами.

Завдання на вибір

1. Випиши «крилаті» вислови з прочитаних творів.
2. Склади розповідь про брата чи сестру.
3. Напиши твір-роздум або вірш на тему «А я найбільше хочу».

Підсумовуємо прочитане

1. Назви письменників та їхні твори, з якими ти ознайомився/ознайомила в цьому розділі.
2. Хто з українських письменників народився на Волині? Що ти знаєш про цю частину України?
3. Назви ім'я письменника, який у дитинстві любив мандрувати. В якому творі він описав свою мандрівку?
4. З якого вірша рядки «Зеленійся, рідне поле, українська ниво»? Хто є автором цього вірша?
5. Пригадай, хто з українських письменників любив писати байки.
6. Син якого письменника в дитинстві мріяв вирости людиною? Які ще твори цього автора ти знаєш?
7. Назви твори Ліни Костенко, з якими ти ознайомився/ознайомила. Виділи рядки з віршів, які тобі особливо сподобалися.
8. Чи писав вірші для дітей Михайло Слабошпицький? Які твори цього письменника ти читав/читала?
9. Твори яких письменників ти знаєш напам'ять?

10. Виконай завдання, подані в електронному додатку.

Калини цвіт, спів солов'я у гаю,
Родинне дерево в саду моєї долі,
А ще — високе синє небо волі:
Його я завжди в серденьку тримаю!

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

Ми всі говоримо про любов до України. А що ми знаємо про неї?

Ми знаємо, що так називається земля, на якій ми живемо, і наша держава. Знаємо, що люди, які живуть в Україні, — немов краплинки Божої роси: поєднані своєю історією, мовою, звичаями. Знаємо, що на цій землі з правіку жили наші прадіди і прабабусі, співали ті ж пісні, які співаємо ми з вами, так само святкували Різдво і Великдень.

А де починається Україна для кожного з нас?

Вона починається в серці кожного українця/кожної українки. Усі ми змалечку чуємо рідну мову, дихаємо нею, як повітрям. Мова несе в собі проміння материнської любові, що йде від самого серденька, оберігає і зігріває невимовним теплом.

Українське прислів'я говорить: «Мова — душа народу». А що таке душа? Це наше невидиме «я»: ніхто її не бачить, але кожен відчуває і знає, що без душі тіло не житиме. Так і без рідної мови ми перестанемо бути дітьми своєї землі. Як не можна виміняти душу на іншу, так не можна й замінити рідну мову.

- Ти прочитав/прочитала багато творів українських та зарубіжних письменників. Що нового дізнався/дізналася про рідний край, про мову, про героїв нашої землі?
- Спробуй пригадати і назвати твори, які тобі найбільше сподобалися.

Знайди в підручнику крилаті вислови і прислів'я про рідний край. Які з них ти пам'ятаєш?

ДОРОГА ІСТОРІЇ

Оповідання

Свою історію має кожна людина, її рід, село, місто. Кожен топче свою стежку, а всі стежки, разом з'єднані, — це і є історичний шлях. Кожен народ прокладає собі таку дорогу, вони перехрещуються, зливаються, розбігаються, зустрічаються з дорогами інших народів.

Не всі вони дотяглися до сьогоднішнього дня, бо не всі народи знайшли в собі силу прийти у день сьогоднішній — гинули й пропадали, і на це були найрізноманітніші причини. Їх **вибивали до ноги**, як це сталося з літописними **обрами**, вони не встигали за часом і розчинялись у народі сильнішому; вони переставали прирощуватися і поступово розтавали, як дим у небі.

Наш народ, юний читачу, народ український, належить до тих, котрий свою дорогу не згубив, котрий пройшов через величезні випробування, котрий тяжко жив і змагався, але зберіг своє «я», увійшовши

у сучасність в числі інших як один із найчисленніших народів Європи.

Наш народ нізвідки на свої землі не приходив, він був тут завжди; **праслов'яни**, як гадають, заселили перш за все територію, на якій тепер живемо ми. Історія твого народу велика, героїчна, хоч не завжди його дорога була широка — часом звужувалася, а часом просторіла. Він падав і знову підіймався, він боровся, оборонявся, будував фортеці й міста, орав свої ниви, не скидаючи з пліч **сагайдака**, а пізніше — рушниці; він створив дивовижний світ своїх пісень, казок, оповідань, легенд. Він тисячі років уже пише свої книжки, складає вірші, розказує собі й сусідам про своє минуле.

Не раз пророкували йому загибель, не раз з нього глумилися, упосліджували і принижували, але він жив, будував, творив, мислив, він зробив усе, щоб був ти і твої батько-мати, щоб ти мав свою землю, місто, село, дім і щоб міг, закинувши голову, радісно вразитися яскравому сонцю в тебе над головою.

Люби ж його, читачу, бо він народив тебе, батьків твоїх, дідів та й бабів, прадідів та прабаб... увесь твій рід, який є гілкою на великому дереві його. Шануй його мову, історію та культуру, бо вони твої.

Чужого научайсь, але й свого не забувай, як учив усіх нас Тарас Шевченко. Не лякайся таємниць, що чекають на тебе, коли рушатимеш по загадковій дорозі його історії, не жахайся крові, яка на ній лилася, стогонів, які на ній лунали, проклять, які на неї сипалися, — мужній будь!

Бо вона тече й тече в глибину — загадкова дорога історії.

Валерій Шевчук

Ая

Обри — в літописі є лише згадка про цей народ: залишилось в нашій мові прислів'я «Пропав, як обри».

Досліди, що означають виділені в тексті слова.

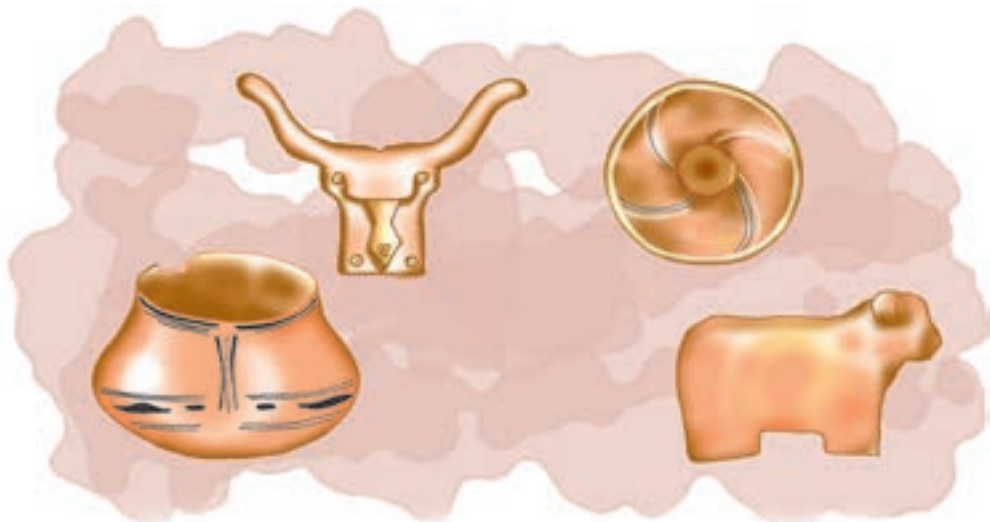
- Що нового ти дізнався/дізналася про історію українського народу?
- Які історичні оповідання тобі доводилося читати?
- Пригадай, про яких героїв української землі ти читав/читала у підручнику. Хто з них сподобався тобі найбільше?

НАША ПРАБАТЬКІВЩИНА ТРИПІЛЛЯ

Мало в якого народу таке давнє, таке багате минуле, як у нас, українців. Адже земля, на якій ми нині живемо, була заселена з незапам'ятних часів. Учені довели: вже понад п'ять тисяч років тому (ви тільки уявіть собі — п'ять тисяч!) на берегах Дніпра успішно розбудовували своє життя-буття мудрі й роботящі трипільці.

Трипільці — це наші далекі прапрадідусі! Своє послання нам вони залишили у товстих нашаруваннях землі. І от тепер археологи на подив усьому світові одкопують то трипільський глиняний горщик, то крем'яну сокиру-молот, то кістяну голку, то мідний наконечник списа...

Чому ми так пишаємося нашими далекими родичами — трипільцями? Чому найменша нова звістка про Трипілля будить таку цікавість і привертає таку пильну увагу?

Річ у тому, що Трипілля — одне з найдавніших людських поселень. І жив тут привітний народ, що вже тоді, в дуже жорстокі, навіть дикі часи розумів: свій статок, добробут забезпечують не війнами, не загарбанням чужих земель і майна, а наполегливою осмисленою працею.

Трипільці були на диво мудрі й винахідливі. Вони першими взялися вирощувати ячмінь, просо, горох, пшеницю. Це раз і назавжди врятувало людину від голодної смерті. Щоб обробляти свої лани, трипільці приручили дикого бика — тура, а згодом і коня.

Собака, кіт, вівці, кози, свині завдяки трипільцям стали свійськими.

Прадідусь усіх плугів, рало, а також серп — найнеобхідніші знаряддя хлібороба — знов-таки витвори їхніх мисливих рук. Вони випалювали чудові вироби з глини, були вмілими ткачами, споруджували зручні, затишні оселі. До речі, не тільки одно-, а й двоповерхові.

Трипільці жили на найродючіших землях і мудро облаштовували своє життя, тож родини їхні швидко множились і розросталися. Трипільського люду без упину більшало і більшало. Тому він почав швидко розселятися по інших краях і землях.

Одне слово Трипілля — це колиска багатьох народів, які нині живуть самостійним життям і в Європі, і в Азії.

Ну, а ми, українці, не можемо не відчувати гордості, що Трипільська земля — то наша далека, дорога серцю прадідівщина, прабатькіщина.

Анатолій Столітній

Ая Мислiвий — розумний, умiлий.

- Якими були трипiльцi?
- Якi вминня наших далеких прапрадiдусiв є доказом iхньої мудростi i винахiдливостi?

Ая Чому вiдомостi про трипiльцiв викликають цiкавiсть i нашу гордiсть?

QR Переглянь вiдео про трипiльцiв.

ДЕ НАЙКРАЩЕ МIСЦЕ НА СВIТI?

На порозi чепурної хатки, що вся в зеленi лiсу прихована, квіттям пахучим замаєна, сидiла лисичка-мати й латала синковi штанцi.

Мале лисенятко простягнулося на чисто вимитих схiдцях, вимахуючи лiниво хвостиком. Воно було дуже непосидюще й до всього цiкаве.

— Мамо! — запитало воно знiчев'я. — Де найкраще мiсце на свiтi?

— Не знаю, — вiдповiла лисичка. — Хоч немолода я, в свiтi побувала мало. Знаю лиш густий лiс, гайок зелений бiля броду й поле, от i все. А свiт, кажуть, великий.

Лисенятко думало, думало, а далі, стрибнувши між кущі, пішло шукати найкращого місця у світі.

Йде воно, йде та зустрічає зайчика.

— Скажи мені, зайчику-панібратику, де найкраще місце на світі?

— Не знаю, не бачив, хоч сам цікавий, — відповів зайчик. — Коли хочеш, ходімо удвох на розшуки, буде відрадніше.

От вони й пішли...

На березі прудкої річки зустріли бобра, як той пильно будував собі таму.

— Бобрику-братику, — заговорили. — Покажи нам найкраще місце на світі, ми втомилися і не знаємо, куди йти.

От бобрик думав, думав і сказав:

— Либонь, не близько оте місце, друзі. Та про нього зчастенька балакають і розказують чудові казки. Піду й я з вами на розшуки, коли ваша ласка.

Ідуть вони громадою годину, може, й дві, аж назустріч їм виходить сарна. Така гарна, струнконога, з лагідним поглядом.

— Куди поспішаєте, любенькі друзі? — спитала, а довідавшись, що вони шукають найкращого місця на світі, й собі приєдналась до громади.

Під вечір звірі зайшли в густий ліс. Подалися до ріжкою в гущу і здалеку побачили старого-старого ведмедя, що дрімав біля своєї огорожі.

— Добрий вечір, вуйку, — гукнули вони враз. — Пожалійте, допоможіть нам. Скажіть, де найкраще місце на світі!

Старий ведмідь курих довгу люльку. Він простягнув звіряткам свою волохату лапу, добряче забурмотів, і всім зразу стало відрадніше.

— Знаю я, — каже, — таке місце. Воно, певно, найкраще з усіх місць на світі, та ще й недалеко звідсіля. А хто з вас за поводири?

— Я! — підстрибнуло радісно лисеня, помахуючи рудим хвостиком.

— Ось послухай, — пробурмотів ведмідь. — Веди свою громаду ось тою доріжкою прямо. Біля моїх вуликів звернете вліво, далі через потік, мимо кущів ялівцю і тернини. Потім пройдете попри зламану берізку та вийдете на найкраще місце у світі.

Зраділи звірі. Стрибаючи на radoщах, подалися відразу в дорогу. Попереду лисеня з довгою мордочкою і рудим хвостиком. За ним куцохвостий сірий зайчик, далі бобер, а за бобром сарна струнконога. Всі вони йшли назустріч найкращому місцю на світі.

Вечоріло. Під ногами стелилася тепла роса. Звірята йшли точнісінько, як велів старий ведмідь. От вони перейшли потік, минули кущі ялівцю і тернини та зупинилися біля зламаної берізки. Спочивали. Сарна втомилася і лягла на мохові.

— Годі довго спочивати, — промовило лисеня. — Ми вже недалеко нашої цілі, рушаймо далі!

В зелені лісу прихована, квіттям пахучим замаєна, біліла здалеку чиясь хатка. Чепурна, чиста, з вимитими віконцями, що блищали в промінні надвечірнього сонця. Звірі обережно й зацікавлено підходили далі і в ту мить збагнули всю правду.

На порозі чепурної хатки сиділа лисичка-мати й латала синкові штанці.

— Тут найкраще місце на світі, — скрикнуло радісно лисеня. — Тут моя рідна хатка!

— Рідна хатка, рідна хатка, — повторили хором зайчик, бобер і сарна та чимскоріше подалися в свої криївки.

Мале лисенятко простягнулося на чисто вимитих східцях, вимахуючи захоплено рудим хвостиком.

Іванна Савицька

 Ая Вуйко — дядько з боку матері, брат матері; чоловік старшого віку.

Криївка — потайник, схованка.

Тама — гребля, гатка.

- Що хотіло дізнатися лисенятко?
- З ким воно зустрілося під час своєї мандрівки?
- Хто із героїв казки вказав правильну дорогу?

То де ж найкраще місце на світі?

Виберіть уривок із казки, який найбільше сподобався, і розіграйте сценку.

РІДНИЙ КРАЙ

У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай, —
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж земний в чужині рай.
Їм красить все їх рідний край.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, без Батьківщини.

Микола Чернявський

Як ви розумієте останнє речення акровірша?
Обговоріть, чи можна його назвати прислів'ям.

КАЗКА ПРО РІДНИЙ КРАЙ

Було це дуже давно. Привезли китайському імператорові в подарунок незвичайну пташку. Вона так співала, що сонце у небі сповільнювало свій хід, дослуховуючись до її співу.

Наказав імператор зробити для пташки золоту клітку, постелити їй пух молодого лебедя, годувати її з імператорської кухні. Першого свого міністра імператор призначив головним доглядачем за нею.

— Хай пташка тут почувається так добре, як ніде і ніколи не почувалася. І хай вона тішить нас своїм співом.

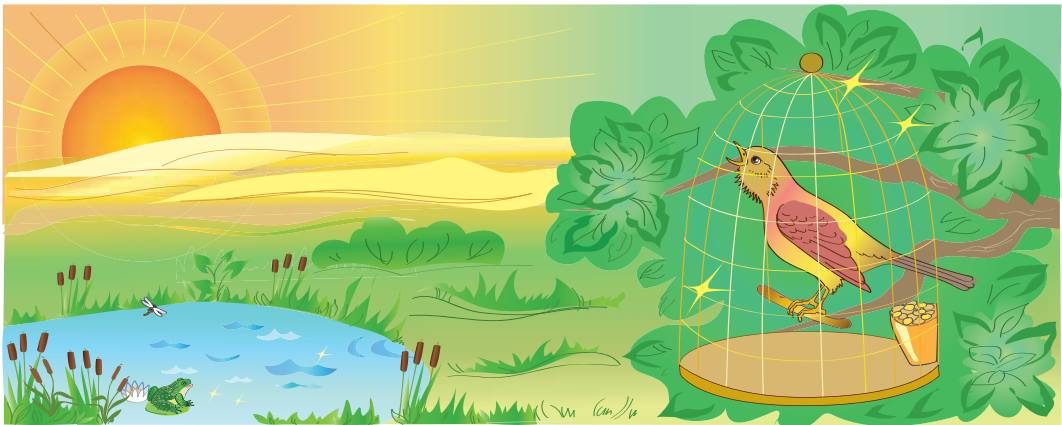
Щоранку імператор вслухався, чи не почує голос пташки, але вона мовчала. «Мабуть, їй задушливо в палаці», — подумав імператор і звелів винести клітку в сад. Сад імператора був єдиним у світі за красою. Але ніщо не зворушувало пташину: вона сумно мовчала.

Імператор запросив усіх мудреців, щоб почути їхні поради. Та що б не радили мудреці, куди б не вивозили клітку, — лише сумна сльоза котилася з очей пташини...

Три роки імператор зі своїми слугами возили клітку з мовчазною пташкою по всій країні, і ось одного дня вони зупинились на березі гнилого болота, над яким літала комашня. За болотом простяглися жовті піски пустелі.

Клітку повісили на суху гілку, поставили біля неї вартового і вклялися спати. Коли зажеврїла на небі ясна вранішня зоря, пташка раптом стрепенулася, розпрямила крила, квапливо стала чистити дзьобом пір'я. А коли зійшло сонце, пташина стрімко злетіла, ударилася об золоті лозини клітки і впала. Сумно озирнулася навколо і тихо заспівала...

Сто пісень печалі проспівала вона, а коли почала пісню радості — тисячі таких же птахів, як вона, злетілися з усіх боків і підхопили її пісню. Здалося

людям, що це не птахи співають під променями сонця, а співають їхні душі.

— Ось звідки наша пташка, це її рідний край, — задумливо промовив імператор і пригадав свою батьківщину, де він не був три роки.

— Відчиніть дверцята клітки і випустіть пташку, — звелів він.

І тоді всі птахи заспівали тисячу пісень хвали рідному краю, тисячу і одну пісню хвали свободі.

Ось що означає рідна земля і свобода: співати можна лише там, де ти прийшов у це життя.

- Чому пташина не співала в неволі?
- Що зрозумів імператор завдяки маленькій пташці?
- Як ти розумієш вислів «любити Батьківщину»?
- Прочитай останнє речення казки. Чи погоджуєшся ти з такою думкою? Чому?

Напиши маленький твір-роздум, чим для тебе є рідна земля.

Прочитайте прислів'я. Обговоріть, як ви їх розумієте.

- ◆ Людина без Батьківщини — як соловей без пісні.
- ◆ Рідна земля і в жмені мила.

УСЕ МОЄ, ВСЕ ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА

Буває, часом сліпну від краси.

Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, —

оці степи, це небо, ці ліси,

усе так гарно, чисто, незрадливо,

усе як є — дорога, явори,

усе моє, все зветься — Україна.

Така краса, висока і нетлінна,

що хоч спинись і з Богом говори.

Ліна Костенко

Які почуття викликає цей вірш?

ДЕ?

— Ой матусенько, скажи,
де наша Україна?

— Там, де вітер у степу,
там, де небо синє,
там, де хати у снігу
кожну ніч Різдвяну,
і на покуті узвар,
і кутя медяна,
де співають колядок,
славлять Бога-Сина
і де згадують і нас...
Там наша Україна.

Катерина Перелісна

НАШ ПРАПОР

Небеса блакитні
сяють з глибини,
а пшеничні й житні
мерехтять лани.
Образ цей не зблідне,
хоч минуть жнива.
Це знамено рідне —
злото й синява.

Прапор наш, як літо,
в сонці майорить.
По долині — жито,
по горі — блакить.
Прапор наш — не битва,
не рушничний дріб:
по горі — молитва,
по долині — хліб.

Дмитро Павличко

Обговоріть, як ви розумієте останні рядки вірша.

СЛОВА ВЕЛИКИХ УКРАЇНЦІВ ПРО РІДНУ ЗЕМЛЮ

Свою Україну любіть!
Любіть її. Во врем'я люте,
в остатню тяжкую минуту
за неї Господа моліть!

Тарас Шевченко

Дзвін шабель, пісні, походи, воля соколина,
тихі зорі, ясні води — моя Україна.

Володимир Сосюра

Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.

Павло Тичина

Можна все на світі вибирати, сину,
вибрати не можна тільки Батьківщину.

Василь Симоненко

МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ

Боже великий, єдиний,
нам Україну храни,
волі і світу промінням
Ти її осіни.

Світлом науки і знання
нас, дітей, просвіти,
в чистій любові до краю
Ти нас, Боже, зрости.

Молимося, Боже єдиний,
нам Україну храни,
всі свої ласки й щедроти
Ти на люд наш зверни!

Дай йому волю, дай йому долю,
дай доброго світа,
щастя дай, Боже, народу
і многая, многая літа!

Олександр Кониський

- Прослухай пісню, що стала для українців духовним гімном. Хай її урочистий настрій, високі почуття любові, які винесло твоє серденько з прочитаних рядків, із цієї молитви за нашу з тобою спільну Долю, допоможуть нам стати сильними, мудрими та щасливими на своїй землі.
- Виконай завдання, подані в електронному додатку.

ПІДСУМОВУЄМО РАЗОМ

Я дізнався/дізналася:

- Як називаються найдавніші усні народні оповіді про походження життя на Землі.
- Як називалися герої давньоукраїнського міфу, які дали можливість людям обирати дорогу правди чи кривди в цьому світі.
- Чим відрізняється міф від легенди. Що таке байка, імена відомих байкарів. Що таке притча. Що таке фантастика. Чим фантастичні твори відрізняються від пригодницьких.
- На якій планеті жив Маленький принц.
- Як називається твір, в якому розповідається про пригоди Олесика та Олі.
- Чий брат був знаменитим воротарем. Хто написав про нього оповідання.
- Чому пташина не може жити без рідної землі.
- Що зображено на Державному Прапорі України та хто написав про нього вірш.

Я навчився/навчилася:

- Визначати головну думку твору:
- Писати власні твори різного жанру — вірші, оповідання, байки та п'єси.
- Виділяти для себе персонажів твору, чії вчинки мені подобаються чи не подобаються.
- Будувати розповідь за планом.
- Розрізняти особливості поетичного та прозового твору.
- Розуміти, чому для кожної людини такі важливі рідна мова і рідна земля.

ФАНТАСТИЧНІ МАНДРІВКИ У СВІТІ ЧУДЕС ТА КОСМОСІ.....	5
Дива трапляються.....	5
Діамант феї Дарини. <i>Уривок із повісті</i>	5
Подорожі та мандрівки.....	17
Як Іван до сонця ходив. <i>Українська народна казка</i>	17
Зірка на ім'я Сонце.....	22
Починай малюнок сонцем.....	22
УКРАЇНСЬКИЙ РОБІНЗОН.....	23
Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові. <i>Уривок із повісті</i>	24
Пригоди Аліси в Дивокраї. <i>Уривки з повісті</i>	29
Маленький принц. <i>Уривки з повісті</i>	34
Про астероїди. <i>З «Енциклопедії»</i>	41
Стародавня астрономія. <i>Із книги «Найцікавіше про космос»</i>	41
Планета рожевого світанку. <i>Казка</i>	42
ЛІТЕРАТУРНЕ КОЛО.....	51
Улюблені письменники.....	52
Колись весною на Волині. <i>Леся Храплива</i>	52
Хотіла б я піснею стати... <i>Леся Українка</i>	57
Що воно там, за горою? <i>Уривок із повісті «Княгиня»</i>	58
І досі сниться... <i>Тарас Шевченко</i>	62
Ой діброво, темний гаю. <i>Тарас Шевченко</i>	63
Лисичка і рак. <i>Казка. Іван Франко</i>	64
Розвивайся, лозо, борзо. <i>Іван Франко</i>	65
Синові. <i>Максим Рильський</i>	66
Як дуб із вітровієм бився. <i>Уривок. Павло Тичина</i>	67
Веселий дощ. <i>Ліна Костенко</i>	69
Про мову. <i>Анатолій Камінчук</i>	70
Брат знаменитого воротаря. <i>Оповідання. Михайло Слабошпицький</i>	71
Я — ТВОЯ КРОВИНКА, УКРАЇНО.....	79
З Україною в серці.....	80
Дорога історії. <i>Оповідання</i>	81
Наша прабатьківщина Трипілля. <i>Анатолій Столітній</i>	85
Де найкраще місце на світі? <i>Іванна Савицька</i>	85
Рідний край. <i>Микола Чернявський</i>	88
Казка про рідний край. <i>Народна казка</i>	88
Усе мое, все зветься Україна. <i>Ліна Костенко</i>	90
Де? <i>Катерина Перелісна</i>	91
Наш прапор. <i>Дмитро Павличко</i>	92
Молитва за Україну. <i>Олександр Кониський</i>	93
Підсумовуємо разом.....	94

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім'я учня	Навчальний рік	Стан підручника		Оцінка
			на початку року	в кінці року	
1					
2					
3					
4					
5					

Навчальне видання

ЧУМАРНА Марія Іванівна

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти

(у 2-х частинах)

Частина 2

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактори *Донара Пендзей, Ірина Чорненька, Наталія Шост*

Художники *Олеся Томків, Світлана Радчук*

Обкладинка *Ростислава Крамара*

Художній редактор *Ростислав Крамар*

Технічна редакторка *Неля Домарецька*

Верстка *Ірини Демків, Галини Кузів*

Підписано до друку . Формат 70×100/16. Папір офсетний. Гарнітура Pragmatica.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 7,80. Умовн. фарбо-відб. 31,20. Обл.-вид. арк. 4,91.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК №4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002

тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48

office@bohdan-books.com

www.bohdan-books.com